

Praktijkonderzoek

Spelontwikkeling van leerlingen met een Zeer Ernstige Ontwikkelings Beperking

Willeke Heijstek-Slenter

Studentnummer 2170308

Begeleider: Drs. J.L.J.M. Hoogveld

Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg

Master Special Educational Needs

Leerroute ZMD2, variant Zeer Ernstige Ontwikkelings Beperking

Augustus 2011

Inhoudsopgave

Pagina

Samenvatting	3
Inleiding	4
Persoonlijke introductie	4
Persoonlijke motivatie voor het onderzoek	5
Hoofdstuk 1: De onderzoeksvraag	
1.1 Aanleiding van het onderzoek	6
1.2 Probleemformulering	6
1.3 Doelstellingen van het onderzoek	6
1.4 Onderzoeksvraag en deelvragen	7
Hoofdstuk 2: Theoretische onderbouwing onderzoek	8
2.1 Wat is spel?	8
2.2 Functie van spel	9
2.3 Verloop van de spelontwikkeling	9
2.4 Spel bij kinderen met een verstandelijke beperking	12
2.5 Voorwaarden voor spel	13
2.6 Spelondersteuning	13
2.7 Spel begeleiden: spelinterventies	14
2.8 Spelmateriaal	18
Hoofdstuk 3: Onderzoeksmethodologie	19
Hoofdstuk 4: Resultaten van de data-analyse	23
4.1 Bevragen van de leerkrachten van de eigen school	23
4.2 Interview van de spelbegeleidster	23
4.3 Literatuuronderzoek	24
4.4 Beschrijving materialen vanuit praktijksituatie	28
Hoofdstuk 5: Conclusies en waardering onderzoek	29
5.1 Beantwoorden deelvragen	29
5.2 Beantwoorden hoofdvraag	34
Hoofdstuk 6: Evaluatie en reflectie	36
6.1 Het onderzoeks verloop	36
6.2 Professionele reflectie	37
6.3 Hoe verder met de opbrengst	38
Literatuurlijst	39
Bijlagen	41

Samenvatting

De leerlingen uit groep 2d spelen allemaal op hun eigen manier. Toch wil ik méér; ik zou de leerlingen graag beter willen begeleiden tijdens hun spel, want (leren) spelen gaat niet vanzelf. De leerlingen uit groep 2d hebben namelijk een beperking. Ze zijn tussen de 11 en 19 jaar oud, maar hun ontwikkelingsleeftijd ligt tussen de 18 en 36 maanden. Hun IQ is lager dan 35.

Wat mag ik van het spel van deze leerlingen verwachten? Hoe kan ik hen beter begeleiden tijdens hun spel? Dat waren de vragen waar ik voor de start van dit onderzoek onder andere tegenaan liep. Ik ben op zoek gegaan naar theorie over dit onderwerp, heb een vragenlijst afgenomen onder collega's en een interview gehouden met de spelbegeleidster. Daarnaast ben ik leerlijnen en observatielijsten gaan bestuderen en met elkaar gaan vergelijken. Op deze manier ben ik veel wijzer geworden over de spelontwikkeling van leerlingen met een ontwikkelingsleeftijd tot 2,5 jaar en weet ik nu aan welke voorwaarden mijn lessen spelontwikkeling moeten voldoen. Hierbij is het vooraf inplannen van de begeleiding en materialen een belangrijke verandering die doelgerichtere begeleiding aan de leerlingen mogelijk moet maken. Ook weet ik nu dat het uitbreiden van de spelmogelijkheden met bekend materiaal minstens even belangrijk is als het aanbieden van nieuwe materialen.

Helaas heb ik de theorie nog niet daadwerkelijk in praktijk kunnen brengen, het schooljaar is voorbij. Toch hoop ik dat dit onderzoek mij vanaf nu altijd herinnert aan het belang van de aandacht voor de spelontwikkeling van de leerlingen. En dan in het bijzonder bij de leerlingen in mijn klas in het Speciaal Onderwijs. Want elke leerling vraagt op zijn eigen manier:

‘Speel je mee?’

augustus 2011

Willeke Heijstek-Slenter

Inleiding

Persoonlijke introductie

Op dit moment werk ik 6 jaar in het onderwijs. In juni 2005 studeerde ik af aan de pabo in Maastricht. Vanaf mijn stage op de MG¹-afdeling van de Mytylschool Valkenburg tijdens het vierde jaar van mijn studie wist ik dat ik wilde werken in het Speciale Onderwijs: leerlingen waarbij de ontwikkeling niet op de vanzelfsprekende manier verloopt. Na een aantal korte vervangingen binnen het reguliere onderwijs heb ik van december 2005 tot en met juni 2006 een langdurig verlof ingevuld op een ZMLK¹-school in Venlo. Toen werd bevestigd wat ik tijdens mijn stage al had ondervonden: dit type onderwijs spreekt mij erg aan, hier ligt mijn hart.

Vanaf augustus 2006 werk ik op mijn huidige school, de Liduinaschool (voorheen Sint Liduinaschool) in Breda. Het eerste jaar heb ik in verschillende groepen binnen de school invalwerkzaamheden gedaan, vanaf augustus 2007 kreeg ik een eigen groep. Na 3 jaar een cognitieve groep te hebben gehad (niveau begin-midden groep 3), besloot ik eind vorig schooljaar dat ik graag naar een laagniveau groep wilde: de vroegere MG-groepen, tegenwoordig de C-stroom genaamd ($IQ^1 < 35$). Aan deze doelgroep had ik eerder tijdens mijn stage en tijdens de invalperiodes ook al lesgegeven en het spreekt mij erg aan dat het hier nóg meer om het kind draait: vanuit het kind bepaal je het aan te bieden lesprogramma, waarbij je de nadruk legt op hele kleine stappen vooruit. Voor deze doelgroep zijn dit steeds weer mijlpalen! Deze wens kon ingewilligd worden en per september 2010 geef ik les aan groep 2d: een groep met leerlingen tussen de 11 en 19 jaar die een verlengde SO¹-periode hebben. Zij gaan dus niet naar het VSO¹. De nadruk ligt op het 'beleven' met alle zintuigen en het stimuleren van de zelfredzaamheid. Zij hebben een $IQ < 35$ en hebben een ontwikkelingsleeftijd van 1,5 tot 2,5 jaar.

Op het moment van mijn overstap naar de C-stroom startte in Breda ook de Master SEN studie ZMD2 met als speciale variant ZEOB. Eerder heb al de Master SEN leerroute Specialist Leerproblemen bij de Hogeschool Utrecht afgerond.

¹ Zie Bijlage 1: Afkortingen

Toch leek mij dit de ideale kans om een studie te volgen die helemaal aansluit bij het werk in mijn nieuwe klas. Op deze manier kan ik mij verder specialiseren in de doelgroep om zo op een nog betere manier onderwijs te kunnen verzorgen aan de kinderen uit mijn klas.

Persoonlijke motivatie voor het onderzoek

In mijn groep staat de cognitieve ontwikkeling niet centraal. Hoewel er wel aan gewerkt wordt, liggen de accenten veel meer op het sociale ontwikkelingsdomein, het beleven van activiteiten en het bevorderen van de zelfredzaamheid van de leerlingen. De verzorging en het eten en drinken vragen veel (onderwijs)tijd. Daarnaast vind ik het persoonlijk erg belangrijk dat de kinderen niet de hele dag afhankelijk zijn van de aansturing en initiatieven van de begeleiders, maar ook zich gedurende een bepaalde periode zelf kunnen bezighouden. Dit vraagt onder andere iets van de spelmogelijkheden van de leerlingen. Vragen die dit oproept zijn: wat mag ik van het spel van de leerlingen uit mijn klas verwachten? Welke materialen horen bij hun spelniveau en heb ik voldoende van deze materialen in mijn klas? Hoe kan ik de kinderen tijdens hun spel nog beter begeleiden, om daardoor hun spelmogelijkheden uit te breiden? Deze vragen vormen het uitgangspunt van dit onderzoek. In het volgende hoofdstuk zal ik deze vragen verder uitwerken in een hoofdvraag en deelvragen.

Hoofdstuk 1: De onderzoeksvraag

1.1 Aanleiding van het onderzoek

Zoals ook in de inleiding beschreven, vind ik de spelontwikkeling voor de leerlingen in mijn groep een belangrijk vakgebied. De leerlingen zullen ook na hun schoolperiode aangewezen zijn op veel begeleiding en hulp vanuit volwassenen. Juist daarom vind ik het belangrijk dat de leerlingen ook zichzelf kunnen vermaken, zonder dat daar altijd een volwassene aan te pas hoeft te komen. Ik merk echter dat het zelfstandig spelen voor een aantal leerlingen uit mijn klas moeilijk is. Het lukt ze niet om bezig te zijn zonder de aandacht of input van de begeleiding, of het spel is heel eenzijdig. Op school werken we met verschillende leerlijnen waarin de spelontwikkeling aan de orde komt. Ik vraag me af of de doelen die ik in het begin van het schooljaar gekozen heb wel passen bij het spelniveau van de leerlingen. Daarnaast vraag ik me af of alleen het gebruik van deze leerlijnen toereikend om het spelniveau in kaart te brengen.

Op onze school zijn er spelbegeleidsters aanwezig. Op dit moment krijgen de kinderen uit mijn groep geen spelbegeleiding. Ik heb er nog niet eerder bij stilgestaan welke rol deze spelbegeleiders voor mij en de kinderen uit mijn groep zouden kunnen spelen.

1.2 Probleemformulering

Het probleem waar ik op dit moment in de klas tegenaan loop is het volgende:

Hoe kan ik de spelontwikkeling van de leerlingen beter begeleiden en hoe kan ik hen een breder spelaanbod geven?

1.3 Doelstelling van het onderzoek

Tijdens dit onderzoek wil ik meer te weten komen over de spelniveaus die er zijn. Van daaruit kan ik ook het spelniveau van de leerlingen uit mijn klas bepalen. Wat mag ik van deze kinderen verwachten? Is het mogelijk om hun spel uit te breiden? Kunnen ze ook zelfstandig bezig zijn met (spel)materiaal? Of vraag ik dan misschien meer dan ze gezien hun spelniveau aankunnen?

Ook wil ik te weten komen welke spelmaterialen passen bij dit spelniveau, en bekijken of het aanbod in mijn klas toereikend is.

Verder wil ik me gaan verdiepen in de leerlijnen voor spelontwikkeling, die we gebruiken op de Liduinaschool. Kan ik deze leerlijnen in de klas praktisch toepassen en sluiten deze goed aan bij het spelniveau van de leerlingen? Zijn er mogelijk alternatieven?

Tenslotte wil ik onderzoeken hoe andere collega's hun leerlingen begeleiden tijdens de spelontwikkeling, en hoe de spelbegeleiders mij in de klas kunnen helpen.

Uiteindelijk is het de bedoeling dat ik de leerlingen uit mijn groep zo goed mogelijk kan begeleiden tijdens hun spel.

1.4 Onderzoeksvraag en deelvragen

Naar aanleiding van bovenstaande situatie heb ik een hoofdvraag voor mijn onderzoek opgesteld. Die luidt:

Op welke manier kan ik/de leerkracht bij de leerlingen van groep 2d (leeftijd 11-19 jaar, IQ < 35, ontwikkelingsleeftijd 18-30 maanden) de spelontwikkeling optimaal stimuleren en daarbij gebruik maken van doelen die passend zijn voor deze doelgroep?

De deelvragen die ik hierbij heb opgesteld:

- Hoe verloopt de spelontwikkeling bij kinderen met een Zeer Ernstige Ontwikkelings Beperking?
- Welke doelen zijn er binnen onze school opgesteld voor het vakgebied spelontwikkeling en zijn deze van toepassing voor de leerlingen van groep 2d?
- Is de op school aanwezige leerlijn toereikend om het spelniveau van de leerlingen van groep 2d in kaart te brengen, of heb ik hier een ander instrument bij nodig?
- Op welke manier werken collega's (leerkrachten en spelbegeleiders) met een vergelijkbaar niveau leerlingen aan de spelontwikkeling?
- Welke materialen passen bij het spelniveau van de leerlingen uit groep 2d, en is er voldoende passend spelmateriaal in mijn klas aanwezig?
- Hoe kan de interesse voor verschillende spelmaterialen bij de leerlingen van groep 2d vergroot worden?
- Hoe kan ik samen met de assistente en zorgassistente de kinderen van groep 2d het beste begeleiden bij hun spel?

Hoofdstuk 2: Theoretische onderbouwing

2.1 Wat is spel?

In de literatuur is er geen eenduidige definitie van spel. Verschillende wetenschappers hebben een poging gedaan om een definitie te geven. Een greep hieruit::

- Huizinga (1938) omschrijft het als volgt: *een vrijwillige handeling die binnen zekere vastgestelde grenzen van tijd en plaats wordt verricht naar vrijwillig aanvaarde doch volstrekt bindende regels, met haar doel in zich zelf, begeleid door een gevoel van spanning en vreugde, en door een besef van 'anders zijn dan het "gewone leven"'* (p 28).²
- Hetzer (1974) beschouwt als essentiële kenmerken van spel:
 - o *spontaniteit; het spel komt voort uit innerlijke drang en uit krachten die beproeft willen worden;*
 - o *er is geen concrete doelgerichtheid; spel vindt het doel in zichzelf;*
 - o *de speler is zich bewust van zijn volledige spelvrijheid;*
 - o *de speler put zijn eigen kracht uit, verspilt tijd en materiaal zonder bekrompen berekeningen van het nut dat dit alles oplevert;*
 - o *de speler geeft zich zonder voorbehoud geheel over aan het spel;*
 - o *er is geen ordening van binnenuit.*³
- De meest recente definitie is van Hellendoorn en Van Berckelaer-Onnes (1991). Zij zien het als volgt: *Spel is een bevrediging gevende activiteit:*
 - o *met objecten, met het eigen lichaam of met een of meer medespeler(s),*
 - o *die in zichzelf genoeg is en geen extern doel dient,*
 - o *die in belangrijke mate door de spelende(n) zelf geïnitieerd en gecontroleerd kan worden,*
 - o *gekenmerkt door een voortdurende afwisseling en spanning tussen verwachting en verrassing, tussen het bekende en het onbekende,*
 - o *waarbij de invloed van de realiteit verminderd is, maar niet opgeheven* (p 12).²

² uit: Poel, L. van der & Blokhuis, A. (2008). *Wat je speelt ben je zelf: over spel en spelbegeleiding*. Houten: Bohn, Stafleu van Loghum

³ uit: Amelsvoort, H. van, Bolhuis, N., Damhuis, M. & Scholten, U. (2005). *Spelend Ontwikkelen*. Assen: Koninklijke Van Gorcum

2.2 Functie van spel

Kinderen spelen zelf omdat ze het leuk vinden, zonder verder doel. Sutton-Smith (1997) onderscheidt drie stromingen binnen de moderne opvattingen over de functie van spel bij kinderen ⁴:

- Spel als motor voor de ontwikkeling

Piaget (1951) en Vygotsky (1966) zijn beide uitdragers van deze visie. Kinderen ontwikkelen binnen spel veilig nieuwe competenties en inzichten. Maar ook in Nederland blijkt dit een belangrijke drijfveer (Van der Kooy en Slaats-van den Hurk, 1991): ouders vinden speelgoed beter wanneer een kind er iets van kan leren en binnen het onderwijs de zorg en de hulpverlening wordt spel vooral ingezet bij het stimuleren van zowel de cognitieve, sociale en motorische ontwikkeling.

- Spel als verbeelding

Binnen deze visie heeft het spel voornamelijk een verwerkende en wensvervullende functie. Kinderen kunnen via hun spel uiting geven aan wensen, driften en emoties die hij in het echt niet kan of durft te uiten. Men ziet de waarde van het spel in de mogelijkheid een alternatieve werkelijkheid te creëren. Binnen de (therapeutische) hulpverlening wordt deze benadering van spel toegepast.

- Spel als zelfverwerkelijking

Binnen deze visie draagt spel bij aan het opbouwen van een 'zelf'. Onder andere Vermeer (1955) is uitdrager van deze visie. Maar ook Csikszentmihalyi (1975, 1999, 2003) ziet spelen als een manier om te werken aan een steviger zelf (ego en zelfvertrouwen).

2.3 Verloop van de spelontwikkeling

Bij het spel van kinderen zijn er verschillende spelniveaus te onderscheiden. De scheiding tussen de verschillende spelniveaus is niet heel strikt, ze lopen vaak in elkaar over. Verschillende pedagogen hebben hun eigen schalen binnen de spelontwikkeling ontwikkeld.

⁴ uit: Poel, L. van der & Blokhuis, A. (2008). *Wat je speelt ben je zelf: over spel en spelbegeleiding*. Houten: Bohn, Stafleu van Loghum

Zo zijn er bijvoorbeeld indelingen volgens Bühler (1928), Piaget (1951), Vermeer/Scholten (1955/1985) en Ungerer en Sigman/McCune-Nicolich (1981) ⁵. De volgende indeling komt uit de reader *Spelend(er)wijs*, L. Leguijt & M. van de Wiel (2010) en is gebaseerd op de indeling van bovenstaande pedagogen. De genoemde leeftijdsindeling is gebaseerd op 'normaal' functionerende kinderen. Omdat de ontwikkelingsleeftijd van de kinderen uit groep 2D maximaal 2,5 jaar is zal ik de spelontwikkeling tot deze leeftijd omschrijven.

De baby van 1-4 maanden

Een baby van 1-4 maanden speelt op zijn eigen manier. In eerste instantie volgt hij bewegende voorwerpen met de ogen en later ook met het hoofd. Na ongeveer 4 maanden gaat het kind met zijn handen sla- en grijppogingen doen naar voorwerpen in zijn omgeving. Het kind ontplooit verschillende activiteiten, ouders/verzorgers spelen hierop in en zo ontstaan er allerlei spelletjes. Het eerste jaar is een gevoelige periode voor het leren luisteren.

Manipulatieve handelingen, o.a. kijken naar / bewegen in de richting van het materiaal, simpel lichamelijk contact of een korte actie met het materiaal. (Ungerer en Sigman/McCune-Nicolich). Piaget noemt het oefenspel en Vermeer/Scholten noemen het spel in de Lichamelijke wereld: spelend bewegen.

De baby van 5-9 maanden

De spelletjes van het slaan en grijpen worden herhaald en langzamerhand kunnen voorwerpen ook vastgehouden worden en weer losgelaten.

Het kind speelt met zijn voeten en vingers en ontdekt zo zijn lichaam. Zowel vingers als voorwerpen worden onderzocht door deze in de mond te stoppen.

Het kind maakt onderscheid tussen gezichten van vreemde mensen en mensen die hij kent. Hier wordt een begin van 'hechting' gemaakt. Deze periode is erg belangrijk voor de sociaal-emotionele ontwikkeling. Kinderen die niet veilig gehecht zijn maken vaak een vertraagde spelontwikkeling door.

Manipuleren, o.a. korte actie met het object, deel-geheel / exploiratie. Deze periode valt nog steeds onder het oefenspel (Piaget) en het spelend bewegen (Vermeer/Scholten).

⁵ uit: Amelsvoort, H. van, Bolhuis, N., Damhuis, M. & Scholten, U. (2005). *Spelend Ontwikkelen*. Assen: Koninklijke Van Gorcum

De baby van 10-13 maanden

Rond 11 maanden kan het kind het hulp een paar stappen maken, de exploratie van de wereld gaat door. Het staan en lopen, grijpen, trekken, gooien, kruipen en loslaten ontwikkelen zich verder. Spelletjes die met andere kinderen of volwassenen gedaan worden kenmerken zich door bepaalde bewegingen. Door al het experimenteren wordt de zelfstandigheid groter. Het kind zoekt steeds meer zelf naar oplossingen en de taalontwikkeling is in volle gang.

Manipuleren, o.a. actie leidt tot beweging, twee objecten vasthouden, twee objecten toevallig met elkaar in contact brengen. Begin van combinatiespel (Ungerer en Sigman/McCune-Nicolich)

Rond de leeftijd van 1 jaar start volgens Vermeer/Scholten het spel in de hanteerbare wereld: spelend omgaan met materialen. In de ordening van Sigman/McCune-Nicolich start vanaf 1 jaar functioneel spel.

De baby van 14 maanden

De baby begint rond deze periode te lopen en is druk met het nadoen van allerlei handelingen. Verdere ontwikkeling van het combinatie spel, o.a. inwerking van een voorwerp op een ander voorwerp, ordenen op basis van observeerbare dimensies, configuratie (twee voorwerpen met samenhang samenvoegen). Het kind is nog niet echt op de ander gericht. Het speelt solitair spel of kijkt toe.

De peuter van 15 maanden – 2,5 jaar

Op allerlei manieren wordt er geëxploreerd: bijvoorbeeld door te grijpen, gooien, slaan, in elkaar passen, zuigen, proeven, keuren en smijten. Het kind krijgt een zekere mate van zelfbepaaldheid en heeft meer notie van zichzelf als persoon tussen andere personen.

Dit uit zich in veel zelf willen doen. Het kind dat veilig gehecht is en zich veilig voelt zal emotioneel vrij zijn, zelfvertrouwen hebben en van daaruit nieuwsgierig zijn.

Het ontwikkelt een mate van autonomie van waaruit het verder kan exploreren. De peuter wil bij spelletjes de spieren gebruiken en krijgt meer oog voor leeftijdsgenootjes. Kenmerkend is het parallelspeel. Het symbolisch spel (doen alsof) ontstaat door het imiteren van allerlei dagelijkse situaties.

Bij Bühler start vanaf 1,5 jaar de fase die receptief spel heet. Sigman/McCune-Nicolich noemen het vanaf deze leeftijd symbolisch spel. Vanaf 2 jaar gebruikt ook Piaget deze term. Bühler noemt de fase tussen 2 en 3 jaar constructiespel. Bij Vermeer/Scholten start vanaf 2 jaar het spel in de esthetische wereld: het spelend construeren.

2.4 Spel bij kinderen met een verstandelijke beperking

Uit verschillende onderzoeken (o.a. Li, 1981; Hellendoorn 1989; 1990) blijkt dat de spelontwikkeling van kinderen met een verstandelijke beperking op de zelfde manier verloopt als bij kinderen zonder een beperking, maar alleen vertraagd. Hun spelontwikkeling gaat gelijk op met hun algehele (verstandelijke) ontwikkeling. Bij sommige kinderen stopt de spelontwikkeling eerder, wanneer het niveau van het algemeen functioneren hen belemmert bij het verder ontwikkelen van het spel. Ook kinderen die moe zijn of niet lekker in hun vel zitten ten gevolge van ingrijpende gebeurtenissen spelen vaak op een lager niveau dan ze gezien hun cognitieve ontwikkeling zouden moeten kunnen (Ruben, Fein & Vandenberg, 1983; Scholten, 1985).⁶ De reader *Spelend(er)wijs*, L. Leguijt & M. van de Wiel (2010) stelt ook dat de vroege spelontwikkeling wel langs dezelfde lijnen verloopt (alleen trager), maar dat kinderen met een verstandelijke beperking vaak onder hun ontwikkelingsleeftijd spelen. Zij hebben nóg minder exploratiedrang en meer behoefte om vast te houden aan het bekende.

Het boek 'Spelen op de mat' wijst daarnaast nog op het feit dat er rekening gehouden moet worden met disharmonie in de ontwikkeling, en dat sommige gebieden sneller ontwikkelen en andere gebieden achterblijven. Er kunnen losse vaardigheden ontstaan, die te weinig ondersteund worden door andere basisvaardigheden. Ook kan de aard van de beperking de ontwikkeling verstoren. Denk hierbij aan een regelmatige bewustzijnsverlaging of een motorische beperking. Tenslotte kan het verkeerd inschatten van het spelniveau de spelontwikkeling belemmeren, bijvoorbeeld bij het aanbieden van verkeerde spelmaterialen, niet passend bij het spelniveau (bijvoorbeeld te hoog van niveau).⁷

⁶ uit: Poel, L. van der & Blokhuis, A. (2008). *Wat je speelt ben je zelf: over spel en spelbegeleiding*. Houten: Bohn, Stafleu van Loghum

⁷ uit: Kusters-Botden, G., Vonck-Dekkers, R. & Manders, N. (2005). *Spelen op de mat: een spelmethode als spelen niet vanzelf gaat*. Stichting Vizier

2.5 Voorwaarden voor spel

Al eerder is naar voren gekomen dat het kind zelf gemotiveerd moet zijn om tot spelen te komen. Wanneer het kind een 'opdracht vervult' en niet intrinsiek gemotiveerd is, is er geen sprake van spel. Een uitnodiging tot spel zal eerder geaccepteerd worden wanneer het aantrekkelijker wordt om te spelen. Ruber, Fein en Vandenberg (1983) vonden de volgende voorwaarden:

- aantrekkelijk spelmateriaal en/of aantrekkelijke speelkameraadjes
- de afspraak dat het kind vrij is om te doen, binnen duidelijke grenzen
- minimale inmenging van buitenaf
- een omgeving waarbinnen het kind zich veilig en op zijn gemak voelt
- de afwezigheid van lichamelijk ongerief (zoals vermoeidheid, honger of ziekte).⁸

2.6 Spelondersteuning

Hoewel eerder genoemd werd dat een minimale inmenging van buitenaf een voorwaarde is om tot spel te komen, kan het soms toch nodig zijn om een kind dat bijvoorbeeld niet tot spelen komt of heel star in zijn spel blijft hangen te helpen bij het verder ontwikkelen van zijn spel. De reader *Spelend(er)wijs* beschrijft een aantal vormen van spelondersteuning, die ook in het boek *Wat je speelt ben je zelf* naar voren komen:

- Speciale spelbegeleiding: het spel, met al zijn eigenschappen, op gang brengen, de spelervaringen en spelmogelijkheden uitbreiden en het spel met andere kinderen mogelijk maken. Hierdoor wordt de ontwikkeling bevorderd. Dit wordt begeleid door een spelbegeleider
- Spelstimulering: het bewust organiseren van de omgeving, zodat het kind tot spel komt en bewuste inmenging van de volwassene in het spel. Aanmoedigen van speelse activiteiten en dit positief bekrachtigen. Vaak een vervolg van spelbegeleiding, om zo de geleerde spelvaardigheden in een vrijere spelsituatie verder te ontwikkelen.
- Speltraining: het bewust aanleren van spelmogelijkheden door een volwassene. Het kind leren om nieuwe eigenschappen van het spelmateriaal te gebruiken. De volwassene heeft de regie en het kind wordt gestimuleerd om spelhandelingen na te doen.

⁸ uit: Poel, L. van der & Blokhuis, A. (2008). *Wat je speelt ben je zelf: over spel en spelbegeleiding*. Houten: Bohn, Stafleu van Loghum

- Speltherapie: dit is een vorm van psychotherapie waarbij spel wordt gebruikt als therapeutisch middel. Het richt zich op het oplossen van emotionele problemen en niet op het beter leren spelen.

2.7 Spel begeleiden: spelinterventies

Er zijn verschillende manieren om het spel van kinderen te begeleiden, de begeleider kan verschillende spelinterventies toepassen. In dit onderzoek is het van belang te weten hoe het spel van kinderen op een hoger niveau gebracht kan worden. Hierop aansluitend worden in de reader *Spelend(er)wijs* drie verschillende niveaus van spelbegeleiding beschreven.

- Het voorbereide spel: Het gaat er om dat de kinderen worden uitgelokt en gestimuleerd om te gaan spelen. De leerkracht/begeleider blijft niet voortdurend bij het kind maar loopt rond door de klas langs de verschillende hoeken/spelende kinderen. Eventueel wordt het spel verder op gang geholpen. Bij het starten van het spel zijn er verschillende mogelijkheden:
 - *Niets zeggen*: het kind wordt verwezen naar de gekozen hoek, er worden geen spelvoorstellen gedaan. Wel kan er door middel van het klaarzetten van bepaalde materialen de spelplaats aantrekkelijker gemaakt worden. Het is niet noodzakelijk dat het kind hier ook daadwerkelijk gebruik van gaat maken.
 - *Alles noemen*: samen met het kind de speelhoek verkennen en de aanwezige materialen benoemen.
 - *Alles noemen en spelvoorstellen doen*: de aanwezige materialen bespreken, maar ook ideeën en mogelijkheden van de spelinhoud of bepaalde constructies of opstellingen benoemen.
 - *Plannen*: een wat meer uitgewerkt spelvoorstel doen. Het kind hierbij door vragen te stellen activeren en samen de volgorde van het spel en/of de handelingen aangeven. Het kind laten beginnen en dan pas weggaan.

Bij het daadwerkelijke spelen wordt er een ronde door de klas gemaakt en waar mogelijk begeleiding gegeven. Hierbij moet voorkomen worden dat het kind wordt afgeleid en daardoor uit zijn spel wordt gehaald. Het kan nodig zijn dat er echter extra begeleiding noodzakelijk is.

- Het aansluitende spel: wordt toegepast wanneer de technieken van het voorbereide spel onvoldoende tot spel leiden. Kenmerkend is dat je bij deze begeleidingsvorm het kind tijdens het spel begeleid en dus enige tijd bij het kind blijft. De spelideeën komen van het kind zelf, de begeleider sluit hierbij aan en geeft eventueel aanvullende suggesties. De volgende twee technieken worden voornamelijk gebruikt:
 - *Verwoorden*: belangrijk hierbij is een betrokken en kindvolgende opstelling van de begeleider en geen eigen invulling van het spel en beleving te geven. Je richt je aandacht op wat er in het spel gebeurt. Verwoorden werkt stimulerend, de concentratie wordt vergroot en het spelniveau verhoogd. Belangrijk is om nauwkeurig te verwoorden, dit betekent echter niet dat elke handeling verwoord moet worden. Dit is telkens weer een bewuste afweging. Ook kunnen er bijbehorende geluiden gemaakt worden. De juiste toon van het verwoorden hangt af van de situatie en moet passen bij het spel van het kind. Het woordgebruik moet aangepast zijn aan het kind. Je kunt het verwoorden ondersteunen door meeleven, houding en gebaar.
 - *Stimuleren*: hiervoor zijn verschillende stimuleringstechnieken:
 - *Het spel op gang brengen*: spelsuggesties doen. Verbaal, door materialen te pakken/ neer te zetten of door zelf een klein spel te beginnen.
 - *Het spel uitbreiden*: al meespelend of verwoordend suggesties doen om het spel verder uit te breiden, bijvoorbeeld door er extra materiaal bij te pakken.
 - *Nieuwe spelideeën aanbieden*: al meespelend spelsuggesties doen ten aanzien van de inhoud van het spel, bijvoorbeeld een nieuw (deel)thema voorstellen.
 - *Helpen barrières te overwinnen*: barrières die het kind heeft door bijvoorbeeld onzekerheid of angst voor afkeuring overwinnen door deze te accepteren en te verwoorden. Eventueel kan het nodig zijn om mee te spelen, gerust te stellen of positieve waardering te geven.
 - *Helpen*: het bezig zien van de begeleider kan stimulerend werken en het kind aanzetten om ook zelf bezig te zijn. Ook helpen met klaarzetten kan praktisch zijn, zodat het kind sneller echt kan gaan spelen.

- *Afremmen en ingrijpen t.a.v. materiaal en ruimtegebrek:* wanneer het spel te ingewikkeld wordt of de speelplaats overvol kan het kind het overzicht verliezen. Wanneer ordenende woorden niet helpen kan ingrijpen en helpen met ordenen zodat het voor het kind weer overzichtelijk wordt.
- Het begeleide spel: dit is de meest intensieve vorm van begeleiding, waarbij de begeleider bij het kind blijft en de spelideeën van hem komen; de begeleider bepaalt het spel en het (groepje) kind(eren) speelt met hem mee. Er worden algemene spelschema's aangeleerd (algemene basisideeën of de wijze waarop iets gedaan wordt). Bij een normale spelontwikkeling zullen deze spelschema's zich spontaan verder ontwikkelen en steeds uitgebreider worden, bij een problematische spelontwikkeling kan begeleiding hierbij zinvol zijn omdat kinderen anders niet spelen, steeds hetzelfde spelen of een beperkte interesse hebben voor spelmaterialen. Bij begeleid spel is het belangrijk dat de begeleider zijn volle aandacht aan het (groepje) kind(eren) kan besteden en het zal meestal een aantal keren vervolgd moeten worden om de gewenste verbetering te kunnen bewerkstelligen. Belangrijk is wel dat de spelsfeer bewaard blijft: er moet sprake zijn van samenspel, waarbij de begeleider het thema en de lijn bepaalt. Er kan al spelende gebruik worden gemaakt van de technieken van het aansluitende spel.

De doelstelling van het begeleiden van het spel is dat het kind beter gaat spelen: meer uit zichzelf en op een hoger niveau. Men moet voorkomen dat het kind star blijft naspelen wat er bij het aansluitende spel en/of het begeleide spel gespeeld is. Dit kan voorkomen worden door:

- *Specifieke wendbaarheid binnen het begeleide spel:* na het aanleren van een spelschema afstand nemen en het kind vrij laten om het spelschema zelf toe te passen. Gaat dit goed dan kan de begeleider het kind aanmoedigen om zelf te variëren, door bijvoorbeeld extra materiaal toe te voegen.
- *Algemene wendbaarheid:* de bedoeling is dat het kind na een periode van begeleiding zijn spel in het algemeen heeft verbeterd. Dus ook in andere situaties dan alleen bij de geoefende spelschema's. Algemene wendbaarheid stimuleren kan door begeleiding in verschillende hoeken en/of door het toepassen van specifieke wendbaarheid.

Naast het verbeteren van het spel van het kind kan de spelbegeleiding ook andere doelen hebben:

- versterken van het zelfbesef
- versterken van de autonomie
- het opbouwen van een zelfbeeld; het zelf te 'vullen'
- het opbouwen van een positief zelfbeeld
- ter preventie van problemen⁹

Omdat deze doelen geen betrekking hebben op de onderzoeksvraag zal hier niet verder op worden ingegaan.

Er zijn een aantal specifieke spelmethoden en spelprogramma's die gebruikt worden door spelbegeleiders. Een aantal van deze methoden zijn:

- Speltraining en spelstimulering (Van Berckelaer-Onnes)
- Training in velbeeldend spel (Hellendoorn)
- Peergroupplaying (McHale en Lord)
- Vroeghulpprogramma's in relatie tot spelbegeleiding
- Bewegingspedagogiek (Sherborne)
- Spelplan voor ernstig meervoudig gehandicapten
- Combinatietherapie¹⁰

Om deze spelmethoden op een juiste manier toe te passen dient er echter een gerichte studie gedaan te worden, bijvoorbeeld door een spelbegeleider. Omdat dit onderzoek de vraag heeft hoe leerkrachten en (zorg)assistenten de leerlingen binnen de klas kunnen begeleiden, zal op deze specifieke spelmethoden en – programma's niet verder in worden gegaan.

⁹ uit: Poel, L. van der & Blokhuis, A. (2008). *Wat je speelt ben je zelf: over spel en spelbegeleiding*. Houten: Bohn, Stafleu van Loghum

¹⁰ uit: Amelsvoort, H. van, Bolhuis, N., Damhuis, M. & Scholten, U. (2005). *Spelend Ontwikkelen*. Assen: Koninklijke Van Gorcum

2.8 Spelmateriaal

Bij de keuze van het spelmateriaal dient met het volgende rekening te worden gehouden:

- het moet aantrekkelijk zijn
- het moet levensecht en concreet zijn
- het moet aansluiten bij de belevingswereld van het kind
- het moet aansluiten bij de spelmogelijkheden van het kind
- het moet tegen een stootje kunnen¹¹

Om aan te sluiten bij de belevingswereld en de spelmogelijkheden van het kind is het van belang om te weten welke materialen bij welke fase van de spelontwikkeling passen. In bijlage 2 is een overzicht te vinden uit de reader *Spelend(er)wijs* waarbij per spelniveau (volgens de indeling van Vermeer/Scholten) voorbeelden worden genoemd van speelgoed passend bij dit niveau.

¹¹ uit: Leguijt, L. & Wiel, M. van de (2010). *Spelend(er)wijs*. Breda: Liduinaschool, t.g.v. de workshop 'Spelend(er)wijs' INOS-dag 1 november 2010

Hoofdstuk 3: Onderzoeksmethodologie

Voor dit onderzoek heb ik ervoor gekozen om een praktijkonderzoek te doen. Het onderzoek komt namelijk voort uit praktijkvragen uit de klas. Het doel van het onderzoek is kwaliteitsverbetering van de praktijksituatie. Nog specifieker kan dit onderzoek een actieonderzoek genoemd worden. Dit is namelijk geschikt voor onderzoekers die hun eigen handelen (met een groep leerlingen op klassenniveau) willen verbeteren. Het onderzoek gebeurt vaak in dialoog met collega's en vakgenoten (Harinck, 2007)¹². Dat is dan ook mijn bedoeling: met de uitkomsten van dit onderzoek wil ik de aanpak van de lessen spelontwikkeling in mijn groep gaan verbeteren.

Om de gegevens te verkrijgen om antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvragen zijn er verschillende onderzoeksmethodes gebruikt.

- Bevragen van leerkrachten van de eigen school middels een vragenlijst.
- Bevragen van spelbegeleider middels een interview.
- Literatuuronderzoek: onder andere theorie over de spelontwikkeling, verschillende leerlijnen met betrekking tot spelontwikkeling en verschillende lijsten om de spelontwikkeling in kaart te brengen.
- Beschrijving materialen vanuit praktijksituatie

Hieronder zal per deelvraag worden aangegeven welke onderzoeksmethode gebruikt zal worden en welke personen hierbij betrokken zijn. Daarna zullen de verschillende onderzoeksmethodes verder beschreven worden.

Deelvraag	Onderzoeks- methode	Betrokken personen
Hoe verloopt de spelontwikkeling bij kinderen met een Zeer Ernstige Ontwikkelings Beperking?	Literatuuronderzoek: theorie	Onderzoeker

¹² uit: Harinck, F. (2007). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Apeldoorn: Garant

Welke doelen zijn er binnen onze school opgesteld voor het vakgebied spelontwikkeling en zijn deze van toepassing voor de leerlingen van groep 2d?	Literatuuronderzoek: leerlijnen	Onderzoeker
Is de op school aanwezige leerlijn toereikend om het spelniveau van de leerlingen van groep 2d in kaart te brengen, of heb ik hier een ander instrument bij nodig?	Evaluatie leerlijnen en literatuuronderzoek: observatielijsten	Onderzoeker
Op welke manier werken collega's (leerkrachten en spelbegeleiders) met een vergelijkbaar niveau leerlingen aan de spelontwikkeling?	Vragenlijst Interview	Collega's team 2 Spelbegeleider
Welke materialen passen bij het spelniveau van de leerlingen uit groep 2d, en is er voldoende passend spelmateriaal in mijn klas aanwezig?	Literatuuronderzoek: theorie en beschrijving materialen vanuit praktijksituatie	Onderzoeker
Hoe kan de interesse voor verschillende spelmaterialen bij de leerlingen van groep 2d vergroot worden?	Vragenlijst Interview	Collega's team 2 Spelbegeleider
Hoe kan ik samen met de assistente en zorgassistent de kinderen van groep 2d het beste begeleiden bij hun spel?	Vragenlijst Interview Literatuuronderzoek: theorie	Collega's team 2 Spelbegeleider Onderzoeker

Bevragen van leerkrachten van het de eigen school

Bij dit onderzoek gaat het specifiek om spelontwikkeling van leerlingen met een IQ <35. Op de Liduinaschool zijn dit de leerlingen van team 2 (7 t/m 13 jaar) en team 6 (13 t/m 20 jaar). Voor dit onderzoek beperk ik mij tot de leerkrachten van mijn eigen team: team 2. Bij een van de deelvragen gaat het om de werkwijze met betrekking tot de lessen spelontwikkeling van collega's. Om dit in kaart te brengen is er een vragenlijst opgesteld. Op deze manier is het namelijk mogelijk om een grotere groep collega's te bereiken. Tevens is er gekozen voor meerkeuzevragen.

Op deze manier kunnen de antwoorden namelijk goed met elkaar vergeleken worden. Wel wordt er gelegenheid gegeven om de antwoorden toe te lichten, om zo een beter beeld te krijgen van de argumentatie voor deze keuze.

Binnen team 2 werken er negen leerkrachten, waarvan vier parttime. Om zoveel mogelijk leerkrachten de gelegenheid te geven om de vragenlijst binnen korte termijn in te vullen, is er gekozen voor een beperkt aantal vragen (19 vragen).

De eerste vraag is bedoeld om een algemeen beeld te krijgen van de groep waarvoor deze leerkracht les geeft. De overige vragen zijn ingedeeld in tussenkoppen:

- Vragen m.b.t. spelontwikkeling op je rooster (2 vragen)
- Vragen m.b.t. de keuze van spelmaterialen (3 vragen)
- Vragen m.b.t. de begeleiding van leerlingen (6 vragen)
- Vragen m.b.t. doelgericht werken (2 vragen)
- Vragen m.b.t. spelmaterialen (4 vragen)
- Overig (1 vraag)

Bij de vragen wordt er steeds gevraagd op welke manier de leerkrachten hun lessen spelontwikkeling vorm geven en of ze tevreden zijn met deze werkwijze. Hierbij kiezen de leerkrachten uit meerdere antwoorden het antwoord dat het dichtste bij hun eigen mening ligt. Waar nodig mogen ze echter ook zelf een ander antwoord geven. De vragenlijst voor de leerkrachten is toegevoegd als bijlage 3. De antwoorden zullen in hoofdstuk 4.1 uitgewerkt worden.

Interview van de spelbegeleider

Op de Liduinaschool zijn twee spelbegeleiders werkzaam. Zij werken voornamelijk met leerlingen uit team 1 t/m 3 (leerlingen van 4 t/m 13 jaar). Omdat zij beschikken over veel kennis en ervaring ga ik met een van hen in gesprek. Hierbij wordt er een interview afgenomen. Het doel is het verzamelen van informatie van de ondervraagde persoon. Bij een volledig gestructureerd interview liggen de vragen en antwoordmogelijkheden vooraf vast. Hierbij kan de onderzoeker niet inspelen op de informatie die de ondervraagde persoon geeft en is dus niet flexibel. Bij een open interview is de onderzoeker beter in staat om snel informatie te verkrijgen over verschillende onderwerpen en eventueel meteen door kan vragen. In dit geval is er gekozen voor een halfgestructureerd interview:

in eerste instantie zijn er een aantal gestructureerde vragen naar de achtergrond van de geïnterviewde. Vervolgens worden er een aantal open vragen gesteld waarbij de nadruk ligt op het doorvragen. Er zijn een aantal vragen in een logische volgorde vastgesteld, maar de onderzoeker is vrij om de volgorde van de onderwerpen te veranderen, wanneer dit in het gesprek beter uitkomt. De onderwerpen moeten echter wel allemaal aan de orde komen.¹³

De vragen voor het interview zijn te vinden in bijlage 4. De uitwerking van het interview is te vinden in hoofdstuk 4.2.

Literatuuronderzoek

Veel theorie is beschreven in literatuur. Een uitwerking van dit literatuuronderzoek is terug te vinden in hoofdstuk 2 van dit onderzoek. Daarnaast zijn er ook verschillende leerlijnen en andere lijsten bekeken. Deze hebben betrekking op het beantwoorden van deelvragen en zijn beschreven in hoofdstuk 4.3.

Beschrijving materialen vanuit praktijksituatie

Hierbij zal er een opsomming worden gemaakt van de spelmaterialen die er op dit moment in groep 2d aanwezig zijn. Deze lijst is terug te vinden in hoofdstuk 4.4.

¹³ Reulink, N., Lindeman, L. (2005). *Kwalitatief onderzoek*. Verkregen op 8 juni, 2011, van [http://www.cs.ru.nl/~tomh/onderwijs/om2%20\(2005\)/om2_files/syllabus/kwalitatief.pdf](http://www.cs.ru.nl/~tomh/onderwijs/om2%20(2005)/om2_files/syllabus/kwalitatief.pdf)

Hoofdstuk 4: Resultaten van de data-analyse

4.1 Bevragen van leerkrachten van de eigen school

In team 2 zijn er op dit moment 6 klassen: 2a t/m 2e en 2g. Tevens heb ik de vragenlijst uitgereikt aan klas 6a. Zij horen eigenlijk bij een ander team (VSO), maar functioneren op dit moment binnen ons team. Om deze reden is deze klas ook meegenomen in het onderzoek. In totaal zijn er 6 vragenlijsten uitgereikt en ook 6 vragenlijsten retour ontvangen. Alle klassen zijn dus binnen het onderzoek vertegenwoordigd. De uitwerkingen van de antwoorden op de vragen zijn terug te vinden in bijlage 5. In bijlage 6 is een samenvatting van de antwoorden en een vergelijking met groep 2d terug te vinden. Hieronder staan de belangrijkste conclusies beschreven.

- Hoe lager het ontwikkelingsniveau van de leerlingen van de klas, hoe vaker het vak spelontwikkeling op het rooster staat.
- Een deel van de klassen deelt vooraf voor een aantal leerlingen het spelmateriaal in, voornamelijk wanneer deze leerling begeleid spel krijgt. Tijdens vrij spel kunnen leerlingen vaker zelf een keuze maken voor spelmateriaal.
- De leerlingen spelen in de meeste klassen voornamelijk alleen, of naast elkaar met hetzelfde materiaal. Van samenspel is vaak (mede door de ontwikkelingsleeftijd van de leerlingen) nog geen sprake.
- Een deel van de klassen plant vooraf in wie begeleid spel krijgt, een ander deel laat dit afhangen van de leerlingen en het gekozen materiaal.
- Bij een deel van de klassen spelen alle aanwezige personeelsleden altijd met de leerlingen mee, bij een ander deel is dit een deel van de aanwezige personeelsleden. De tijd tijdens het spelen wordt (noodgedwongen) gebruikt voor andere werkzaamheden binnen de klas.
- De meeste leerkrachten geven aan dat er bij elk speelmoment een aantal leerlingen 'doelgericht spelen' en dat de overige leerlingen vrij spelen.
- De meeste leerkrachten geven aan soms nieuwe spelmaterialen aan te bieden, voornamelijk wanneer er een begeleider beschikbaar is om de leerling te ondersteunen.

- Iedereen geeft dat het merendeel van de aanwezige materialen aansluit bij de spelontwikkeling van de leerlingen. Een deel van de klassen leent daarnaast ook wel eens spelmateriaal uit andere klassen of uit het spellokaal.

4.2 Interview van de spelbegeleider

De uitwerking van het interview is terug te vinden in bijlage 7. Een samenvatting hiervan en de belangrijkste conclusies zullen hieronder beschreven worden.

- Spelbegeleiding is op de Liduinaschool voornamelijk gericht op het jonge kind. Toch mogen ook leerkrachten van oudere leerlingen altijd een hulpvraag indienen.
- Spelbegeleiding wordt zowel individueel als in groepjes gegeven. Het kan in de eigen klas of in de speelkamer plaatsvinden. Ook kan de spelbegeleider een rol hebben bij de begeleiding van de leerkracht.
- Het spelniveau van leerlingen met een IQ < 35 kan lager zijn dan hun ontwikkelingsniveau zou doen verwachten.
- Er zijn veel verschillende lijsten om het spelniveau van de leerlingen in kaart te brengen, ook geschikt voor het lage niveau (IQ < 35).
- Het mogelijk om het spel van de leerlingen te verbreden, door bijvoorbeeld materialen toe te voegen aan het bekende spelmateriaal.
- Insteken op wat de leerling een leuke activiteit vindt en dit spel proberen uit te breiden heeft vaak meer effect dan het aanbieden van nieuwe materialen die het kind niet (meteen) aanspreken. Dit betekent echter niet dat je dit nooit meer moet doen.
- Meespelen is een belangrijke interventie. Herhaling en rust zijn hierbij van groot belang.
- Spelbegeleiding binnen de klas zou in groep 2d een goed hulpmiddel kunnen zijn om het spel van de leerling verder uit te breiden.

4.3 Literatuuronderzoek

Theorie

De beschrijving van de relevante theorie is terug te vinden in hoofdstuk 2 van dit onderzoek.

Leerlijnen

Op de Liduinaschool wordt er gebruik gemaakt van het LVS¹⁴ Datacare. Voor de reguliere groepen binnen het SO staat er binnen dit systeem een leerlijn spelontwikkeling. Voor team 2 en team 6 (de Basale Vormingsgroepen met leerlingen een IQ < 35) is deze leerlijn echter niet geschikt, de stappen die gemaakt worden zijn te groot voor deze leerlingen. Op dit moment staan er nog geen aangepaste leerlijnen in het systeem. Toch maken de leerkrachten wel een groepsplan 'spelontwikkeling'. Men kiest bij het maken van het groepsplan uit twee lijsten met doelen. Deze zijn te vinden in bijlage 8 en bijlage 9.

De oorsprong van de eerste bijlage is onbekend. De tweede bijlage is ontwikkeld door de CED¹⁴-groep. Dit is een leerlijn spelontwikkeling specifiek voor leerlingen met een IQ tot 35. Voordat er een leerlijn binnen Datacare geplaatst zal worden zal de orthopedagoge een definitieve indeling maken. Dit zal waarschijnlijk een combinatie zijn van beide lijsten. Tot die tijd bekijken leerkrachten zelf (aan de hand van het verslag Evaluatie Handelingsplan) aan welke doelen de leerling het voorgaande schooljaar gewerkt heeft en of deze behaald waren of niet. Aan de hand hiervan worden er uit beide lijsten nieuwe passende doelen gekozen. Wanneer de leerlijn in Datacare geplaatst is zal het voor de leerkrachten makkelijker worden. Ze kunnen dan in één overzicht zien welke doelen door de leerlingen behaald zijn.

Voor het vakgebied 'Leren Leren' zijn er door de Liduinaschool reeds door de school zelf aangepaste leerlijnen voor de Basale Vormingsgroepen opgesteld. Deze bestaat uit de items 'Spelhouding - Werkhouding' en 'Spelaanpak – Werkaanpak'. Het eerste item is gericht op de houding van de leerling tijdens een spel- of werksituatie, dus het richten op een materiaal en hoe lang een leerling kan spelen/werken met het materiaal. Het tweede item is gericht op de aanpak van het kind van een materiaal, dus wat doet het kind ermee en op welke manier speelt/werkt de leerling. Een overzicht van deze leerlijnen is te vinden in bijlage 10. De dikgedrukte doelen zijn van toepassing voor het spelen, de overige doelen zijn gericht op het werken. Bij beide items zijn de doelen t/m niveau 5 te vinden. Dit zijn de doelen die van toepassing zijn voor de leerlingen van groep 2d. De doelstellingen van niveau 6 en hoger zijn te hoog en dus voor deze klas niet van toepassing.

¹⁴ Zie Bijlage 1: Afkortingen

Voor beide vakgebieden (Spelontwikkeling en Leren Leren) is er voor groep 2d aan het begin van het schooljaar een groepsplan opgesteld. De verschillende groepsplannen zijn te vinden in bijlage 11.

Observatielijsten

Naast de bovengenoemde leerlijnen / lijsten met doelstellingen zijn er ook andere observatielijsten / testen ontwikkeld om het spelniveau van een leerling in kaart te brengen. Op dit moment worden er geen standaard testen afgenomen bij de leerlingen van de Liduinaschool.

De leerkracht en/of de spelbegeleider bekijken of het nodig is om een van deze lijsten/testen af te nemen. Er zullen verschillende lijsten besproken worden:

- Observatielijst Liduinaschool
- S.O.S. (Spel Ontwikkelings Schaal)
- SOK (Spel Observatieschaal voor Kinderen)
- Lijst voor symbolisch spel
- Spelobservatielijst (onderdeel van spelstimuleringsmodule)
- De Speelpoort

In bijlage 12 is een beschrijving van bovenstaande observatielijsten terug te vinden. Hieronder zal aangegeven worden of de lijsten bruikbaar zijn voor de leerlingen van groep 2d.

Tijdens het afnemen van een observatielijst of test moet de invuller er rekening mee houden dat een leerling niet altijd gedurende het gehele spelmoment op het zelfde niveau blijft spelen. Observeren op verschillende momenten of gedurende een langere periode is daarom aan te raden. Ook kan het zinvol zijn om het spel van een leerling op film vast te leggen. Dit geeft de invuller de gelegenheid om het spel van de leerling nog (enkele malen) terug te kijken. Tevens dient men er rekening mee te houden dat een leerling in een vreemde situatie (andere omgeving, onbekende observator) ander spel laat zien dan in een bekende omgeving. Voor een juiste score is het van belang dat de leerling zich tijdens de observatie volledig op zijn gemak voelt.

Observatielijst Liduinaschool

Het instrument is voor de spelbegeleider misschien een goede lijst als basis voor het opstellen van het handelingsplan, maar voor groep 2d niet bruikbaar om het spelniveau van een leerling met IQ < 35 goed in kaart te brengen. Daarvoor zijn de genoemde vragen te algemeen en vaak ook te hoog gegrepen.

S.O.S. (Spel Ontwikkeling Schaal)

De S.O.S. is voor 2d een geschikt instrument om het spelniveau van een leerling in kaart te brengen, het komt overeen met het niveau van de leerlingen. Zeker wanneer de aanvulling gebruikt wordt. Deze maakt de lijst nog betrouwbaarder.

Wel is het dan zinvol om het speelgedrag van veel verschillende spelmaterialen te observeren, anders zou de observatie te eenzijdig zijn. Wanneer er gebruik wordt gemaakt van filmmateriaal kan de invuller echter verschillende materialen achter elkaar aanbieden en later de film terugkijken en de scores bepalen.

SOK (Spel Observatieschaal voor Kinderen)

Bij de SOK is het standaard om veel verschillende materialen aan te bieden, zoals ook al bij de S.O.S. benoemd werd om te doen. De spelhandelingen sluiten goed aan bij het spelniveau van de leerlingen van groep 2d. Wel is de eindscore minder nauwkeurig. De invuller hoeft nu alleen te kiezen uit de vier categorieën, deze zijn niet meer onderverdeeld in verschillende niveaus. Ook nu is het aan te raden om het spel van de leerling op film op te nemen, zodat later de observatielijst ingevuld kan worden.

Lijst voor symbolisch spel

Voor een enkele leerling uit groep 2d kan het zinvol zijn om ook de Lijst voor symbolisch spel af te nemen. Dit zou het geval zijn wanneer er in de SOK regelmatig / voornamelijk symbolisch spel gescoord wordt. Op deze manier wordt het niveau van het symbolisch spel inzichtelijk gemaakt. Deze lijst hoeft echter niet standaard bij alle leerlingen afgenomen te worden.

Spelobservatielijst (onderdeel van spelstimuleringsmodule)

Doordat niet alle lijsten afgenomen hoeven te worden zal de tijdsinvestering voor de observatie minder ingrijpend zijn dan bij de S.O.S. en de SOK.

Hierdoor bestaat een reële mogelijkheid om de lijst voor alle leerlingen enkele keren per een schooljaar in te vullen. Toch is het niet mogelijk om op één moment alle onderdelen van een lijst te observeren en zijn de beschrijvingen per onderdeel minder nauwkeurig, waardoor verschillende invullers ze anders kunnen interpreteren. Om deze reden zou ik deze lijsten niet inzetten om het spelniveau van de leerlingen uit groep 2d in kaart te brengen.

De Speelpoort

De leerlingen uit groep 2d hebben een hoger ontwikkelingsniveau dan waarvoor deze observatielijst bedoeld is. Deze is dan ook niet geschikt om te gebruiken voor het in kaart brengen van het spelniveau van de leerlingen uit groep 2d.

4.4 Beschrijving materialen vanuit praktijksituatie

In groep 2d zijn er vele spelmaterialen beschikbaar. In bijlage 15 is hier een overzicht van terug te vinden. De spelmaterialen zijn onderverdeeld in categorieën. Elk materiaal is geplaatst bij het spelniveau waar dit spelmateriaal voornamelijk bij hoort. Deze onderverdeling is afgeleid van de indeling zoals deze in hoofdstuk 2.8 (bijlage 2) beschreven staat. Hierbij moet echter opgemerkt worden dat de materialen die vallen onder ‘spelend construeren’ vaak ook op een lager niveau gebruikt worden. Met deze materialen worden door sommige leerlingen meer gebruikt op het niveau van ‘spelend omgaan met materialen’.

Het sensopatische materiaal wordt in sommige gevallen tijdens de lessen spelontwikkeling gebruikt, maar ook worden er op andere momenten gerichte ‘voelactiviteiten’ gedaan. Op dat moment valt de activiteit niet onder spelontwikkeling maar onder zintuiglijke ontwikkeling.

Hoofdstuk 5: Conclusies en waardering onderzoek

In dit hoofdstuk zullen eerst antwoorden op de diverse deelvragen geformuleerd worden. Hierbij zal er verwezen worden naar de informatie uit hoofdstuk 2 en 4 van dit verslag. Tenslotte zal beschreven worden of deze antwoorden samen ook een antwoord geven op de hoofdvraag van dit onderzoek.

5.1 Beantwoorden deelvragen

Hoe verloopt de spelontwikkeling bij kinderen met een Zeer Ernstige Ontwikkelings Beperking?

Voor het beantwoorden van deze vraag ben ik eerst gaan bekijken: 'wat is spel?' en 'wat is de functie van spel?'. Diverse onderzoekers hebben getracht deze vragen te beantwoorden. Hoewel er overeenkomsten zijn, zijn er over beide vragen ook duidelijke verschillen binnen de visies. De definities en stromingen zijn terug te vinden in hoofdstuk 2 (2.1 en 2.2).

Ook over het verloop van de spelontwikkeling verschillen de ideeën van de onderzoekers. Verschillende onderzoekers/pedagogen maakten hun eigen indeling. In de reader *Spelend(er)wijs* stond een combinatie van deze verschillende indelingen. Deze indeling is zeer gedetailleerd, voornamelijk bij de beschrijving van de vroege spelontwikkeling. Om deze reden is deze indeling in dit onderzoek overgenomen (zie hoofdstuk 2.3).

Uit diverse onderzoeken is gebleken dat de spelontwikkeling van kinderen met een verstandelijk beperking op de zelfde manier verloopt als bij kinderen zonder beperking, alleen vertraagd. Vaak komt ook naar voren dat de spelontwikkeling minder ver ontwikkeld is dan de ontwikkelingsleeftijd zou doen vermoeden. Dit heeft diverse redenen (zie hoofdstuk 2.4).

Welke doelen zijn er binnen onze school opgesteld voor het vakgebied spelontwikkeling en zijn deze van toepassing voor de leerlingen van groep 2d?

Uit het onderzoek is gebleken dat de Liduinaschool voor de Basale Vormingsgroepen (leerlingen met een IQ < 35) nog geen standaard leerlijn spelontwikkeling heeft opgenomen binnen het LVS.

Wel zijn er twee lijsten die de leerkrachten gebruiken bij het maken van hun groepsplan spelontwikkeling. De lijsten zijn terug te vinden als bijlage 8 en 9. Beide lijsten zijn geschikt voor de leerlingen van groep 2d. De doelen zijn specifiek omschreven en de stappen tussen de doelen zijn klein. De leerlijn die binnen het LVS geplaatst zal worden zal waarschijnlijk een keuze voor een van de lijsten of een combinatie van beide lijsten zijn.

De doelen die omschreven staan voor het vakgebied Leren Leren zijn niet direct gericht op de spelontwikkeling van de leerlingen. Zij gaan meer over de houding van de leerling tijdens het werken/spelen met (spel)materiaal en de aanpak van (spel)materialen. De doelen zijn wel passend voor het niveau van de leerlingen van groep 2d, maar niet volledig genoeg om te dienen als leerlijn spelontwikkeling. Dit was ook niet de intentie bij het opstellen van deze doelen.

Is de op school aanwezige leerlijn toereikend om het spelniveau van de leerlingen van groep 2d in kaart te brengen, of heb ik hier een ander instrument bij nodig?

Als basis zijn de lijsten uit bijlage 8 en 9 een indicatie voor het bepalen van het spelniveau van de leerlingen. Toch zijn deze leerlijnen, nu deze nog niet binnen het LVS staan en er dus geen doorgaande lijn zichtbaar is, voor mij niet voldoende. Het lijkt mij zinvol om ook op een andere manier het spelniveau in kaart te brengen, om op deze manier te testen of de uitslag overeenkomt met het doel / de doelen die gekozen zijn voor het groepsplan spelontwikkeling.

In hoofdstuk 4.3 zijn een zestal observatielijsten onderzocht waarmee het spelniveau in kaart gebracht kan worden. Hierbij is tevens de bruikbaarheid voor groep 2d beschreven. Hieruit kwam naar voren dat de S.O.S. (met de genoemde aanvulling) en de SOK het meest geschikt zijn voor het in kaart brengen van het spelniveau van groep 2d. Het afnemen kost enige tijd maar geeft de leerkracht wel een duidelijk beeld van het spelniveau. Beide methodes gebruiken voor het in kaart brengen van het spelniveau de spelcategorieën volgens Ungerer & Sigman (1981): manipulatief spel, combinatiespel, functioneel spel en symbolisch spel. Ook is de werkwijze vergelijkbaar: de leerling krijgt spelmaterialen en men observeert op welke manier de leerling met dit materiaal gaat spelen. Aan de hand van genoemde voorbeelden/criteria bepaalt de afnemer binnen welke categorie dit spel valt. De S.O.S. maakt echter nog per categorie een onderverdeling in niveaus.

Op deze manier is de uitslag nog specifiek, waardoor de leerkracht nog beter kan inschatten of de leerling voornamelijk vooraan in een spelfase zit, of al ver gevorderd is binnen deze fase. Voor een betrouwbaar beeld dient men bij de S.O.S. een ruime hoeveelheid materialen aan te bieden en te observeren. Zo niet dan bestaat de kans dat de uitslag niet overeenkomt met het daadwerkelijke spelniveau, het beeld kan te beperkt zijn. Ook moet er rekening mee gehouden worden dat de uitslag altijd een momentopname is. Wordt er een grote afwijking geconstateerd ten opzichte van de verwachte uitslag dan is het raadzaam om de test op een later moment opnieuw af te nemen.

Op welke manier werken collega's (leerkrachten en spelbegeleiders) met een vergelijkbaar niveau leerlingen aan de spelontwikkeling?

Om deze vraag te beantwoorden is er binnen de Liduinaschool onderzoek gedaan onder de leerkrachten van team 2 en klas 6a. Middels een vragenlijst hebben zij antwoord kunnen geven op een aantal gestelde vragen. Alle klassen die uitgenodigd waren om deel te nemen aan dit onderzoek waren vertegenwoordigd. De conclusies zijn terug te vinden in hoofdstuk 4.1 van dit onderzoek. Een korte samenvatting:

- Hoe lager het ontwikkelingsniveau van de leerlingen van de klas, hoe vaker het vak spelontwikkeling op het rooster staat.
- Een deel van de klassen deelt vooraf voor een aantal leerlingen het spelmateriaal in, voornamelijk wanneer deze leerling begeleid spel krijgt. Tijdens vrij spel kunnen leerlingen vaker zelf een keuze maken voor spelmateriaal.
- De leerlingen spelen in de meeste klassen voornamelijk alleen, of naast elkaar met hetzelfde materiaal. Van samenspel is vaak (mede door de ontwikkelingsleeftijd van de leerlingen) nog geen sprake.
- Een deel van de klassen plant vooraf in wie begeleid spel krijgt, een ander deel laat dit afhangen van de leerlingen en het gekozen materiaal.
- Bij een deel van de klassen spelen alle aanwezige personeelsleden altijd met de leerlingen mee, bij een ander deel is dit een deel van de aanwezige personeelsleden. De tijd tijdens het spelen wordt (noodgedwongen) gebruikt voor andere werkzaamheden binnen de klas.
- De meeste leerkrachten geven aan dat er bij elk speelmoment een aantal leerlingen 'doelgericht spelen' en dat de overige leerlingen vrij spelen.

- De meeste leerkrachten geven aan soms nieuwe spelmaterialen aan te bieden, voornamelijk wanneer er een begeleider beschikbaar is om de leerling te ondersteunen.
- Iedereen geeft dat het merendeel van de aanwezige materialen aansluit bij de spelontwikkeling van de leerlingen. Een deel van de klassen leent daarnaast ook wel eens spelmateriaal uit andere klassen of uit het spellokaal.

De spelbegeleidster heeft ook een aantal opmerkingen over het spelen met deze leerlingen (zie hoofdstuk 4.2):

- Een leerkracht kan altijd met vragen met betrekking tot de spelontwikkeling van een leerling of het vormgeven van de lessen spelontwikkeling binnen een klas terecht bij de spelbegeleiders. Dit dient middels een hulpvraag via de orthopedagoge.
- Bij (oudere) leerlingen die erg vast zitten in een bepaald spel is het aan te raden om dit spel te gaan verbreden. Zo speelt de leerling met zijn geliefde materiaal maar is er toch een ontwikkeling. Een manier om dit te bereiken is het toevoegen van materialen.
- Bij het aanbieden van nieuwe materialen is het belangrijk om op zoek te gaan naar materialen die aansluiten bij de belevingswereld en het spelniveau van de leerling.
- Om de spelontwikkeling te bevorderen moet de leerkracht samen met de leerling gaan spelen. Veel herhaling, rust in de begeleiding en goed observeren en hierop inspelen zijn van belang om resultaat te bereiken.
- Spelbegeleiding in de eigen klas zou een goed hulpmiddel zijn om de leerkracht en assistenten meer ideeën te geven bij het begeleiden van de leerlingen tijdens het spel.

Welke materialen passen bij het spelniveau van de leerlingen uit groep 2d, en is er voldoende passend spelmateriaal in mijn klas aanwezig?

In hoofdstuk 2.8 (bijlage 2) is beschreven welke spelmaterialen passen bij de verschillende spelniveaus (volgens de indeling van Vermeer/Scholten). In hoofdstuk 4.4 (bijlage 12) zijn de aanwezige spelmaterialen van groep 2d volgens de zelfde indeling gerangschikt.

De leerlingen van groep 2d spelen voornamelijk in de fase van 'spelend bewegen' en 'spelend omgaan met materialen'. Voor deze niveaus is in groep 2d voldoende spel materiaal aanwezig. Tevens is te zien dat er ook voor de fase 'spelend construeren' veel spel materialen aanwezig zijn. Toch worden deze materialen niet altijd op deze manier gebruikt. Het constructiemateriaal 'Wee Wedgids' is (net als andere (constructie)materialen) door het materiaal, de vorm en de kleuren bijvoorbeeld ook aantrekkelijk om te stapelen en in- en uit de bak te doen. Daarnaast is het voor leerlingen die aan het einde van de fase 'spelend omgaan met materialen' zitten goed dat er ook materiaal beschikbaar is voor de volgende fase. Al spelend (samen met de begeleider) kunnen ze uitgedaagd worden om door te groeien naar een volgende spelfase.

Hoe kan de interesse voor verschillende spelmaterialen bij de leerlingen van groep 2d vergroot worden?

Bij een eerdere deelvraag is er reeds antwoord gegeven op deze vraag.

Leerkrachten uit andere klassen gaven aan nieuwe spelmaterialen aan te bieden wanneer er begeleiding beschikbaar was om samen met de leerling te spelen.

Daarnaast werd er aangegeven dat dit regelmatig herhaald werd. De speltherapeute voegt daar nog aan toe om op zoek te gaan naar materialen die aansluiten bij de belevingswereld en het spelniveau van de leerling. Dit komt overeen met wat er in hoofdstuk 2.5 beschreven staat: een van de voorwaarden voor spel is dat de leerling intrinsiek gemotiveerd moet zijn om te spelen. Wanneer de leerling 'een opdracht vervult' (en alleen met het materiaal speelt 'omdat het moet') is er geen sprake van spel.

Hoe kan ik samen met de assistente en zorgassistent de kinderen van groep 2d het beste begeleiden bij hun spel?

In hoofdstuk 2.5 staat beschreven dat 'een minimale inmenging van buitenaf' een andere voorwaarde voor spel is. Toch kan het nodig zijn om een kind dat bijvoorbeeld niet tot spelen komt of heel star in zijn spel blijft hangen te helpen bij het verder ontwikkelen van zijn spel. Dit is bij veel leerlingen uit groep 2d het geval; begeleiding tijdens hun spel is daarom noodzakelijk. Er staan in hoofdstuk 2.7 verschillende manieren beschreven waarop het spel van leerlingen begeleid kan worden. Een van de mogelijkheden is 'het voorbereide spel'.

Hierbij is het de bedoeling dat de leerling op gang geholpen wordt tijdens het opstarten van zijn spel en daarna zelfstandig verder gaat met spelen. Voor de leerlingen van groep 2d is dit echter niet toereikend; zij hebben meer begeleiding nodig. 'Het aansluitende spel' is in veel gevallen een beter optie. Het 'verwoorden' is niet geschikt, omdat hierbij uitgegaan wordt van de initiatieven van de leerling zelf. Bij het 'stimuleren' gaat er meer uit van de begeleider: hij speelt mee en doet spelsuggesties. Het is van de leerling en van het gekozen materiaal afhankelijk of het nodig is om over te gaan op 'het begeleide spel', waarbij het spel volledig uit gaat van de initiatieven van de begeleider.

5.2 Beantwoorden hoofdvraag

Nu alle deelvragen beantwoord zijn is het ook mogelijk om de hoofdvraag van dit onderzoek te beantwoorden. Deze luidde als volgt:

Op welke manier kan ik/de leerkracht bij de leerlingen van groep 2d (leeftijd 11-19 jaar, IQ < 35, ontwikkelingsleeftijd 18-30 maanden) de spelontwikkeling optimaal stimuleren en daarbij gebruik maken van doelen die passend zijn voor deze doelgroep?

Samengevat kan hierover het volgende gezegd worden:

- Zorgen dat alle betrokkenen in de klas op de hoogte zijn van de spelontwikkeling van kinderen. Niet alleen de leerkracht, maar ook de assistente en de zorgassistenten moeten bekend zijn met deze theorie. Op deze manier herkennen zij de spelfase waarin een leerling zich bevindt en weten ze wat ze van de leerling mogen verwachten.
- Zorgen dat alle betrokkenen in de klas weten welke doelen er binnen het groepsplan spelontwikkeling gesteld zijn voor de verschillende leerlingen. Tijdens het begeleiden kan zo niet alleen de leerkracht, maar ook de assistente en de zorgassistenten nog bewuster toewerken naar de gestelde doelen voor de leerlingen.
- De leerkracht kan aan het begin van het schooljaar de S.O.S. afnemen om een nog beter beeld te krijgen van het spelniveau van de leerling. Aan de hand van het resultaat kunnen de doelen uit het groepsplan waar nodig aangepast worden.
- De leerkracht kan er voor kiezen om het vak spelontwikkeling vaker terug te laten komen op het rooster.

Op de Liduinaschool blijkt binnen team 2 dat leerlingen met een lagere ontwikkelingsleeftijd vaker spelontwikkeling op het rooster hebben staan.

- De leerkracht moet de lessen spelontwikkeling anders gaan inplannen: bij elke les vooraf indelen wie er spelbegeleiding krijgt van leerkracht, assistente en/of zorgassistent en welke leerlingen er vrij gaan spelen. Ook kan de materiaalkeuze vooraf ingepland worden om zo nog gericht te kunnen begeleiden op de gestelde doelen. Ook dient er bij het kiezen van het materiaal bewust rekening te worden gehouden met de spelfase waarbij het materiaal behoort (passend bij het spelniveau van de leerling).
- Voor groep 2d is het zinvol om klassikale spelbegeleiding aan te vragen. Op deze manier kan de spelbegeleidster de leerkracht, assistente en zorgassistent nog beter begeleiden.
- In groep 2d moet de spelbegeleiding niet alleen gebaseerd zijn op het verhogen van het spelniveau, maar ook op het uitbreiden van de spelvaardigheden / materiaalgebruik.
- Zorgen dat alle betrokkenen in de klas op de hoogte zijn van de verschillende manieren om het spel te begeleiden (spelinterventies). Niet alleen de leerkracht, maar ook de assistente en de zorgassistent moeten bekend zijn met deze theorie.

Hoofdstuk 6: Evaluatie en reflectie

6.1 Het onderzoeks verloop

Aan het begin van schooljaar 2010-2011 startte ik vol enthousiasme aan de Master-SEN studie over leerlingen met een Zeer Ernstige Ontwikkelings beperking. Het schrijven van een meesterstuk was voor mij niet nieuw. Toen stond de hele 'master' (en het daarbij behorende meesterstuk) nog in de kinderschoenen. Nu merkte ik dat de eisen voor het onderzoek anders waren en hoger lagen.

De start van het meesterstuk verliep niet vlekkeloos. Ik vond het moeilijk om een onderwerp te kiezen. Ik werkte pas net met deze doelgroep en wist niet goed waar ik me in wilde verdiepen. Ik koos voor een onderwerp dat mij altijd had aangesproken: muziek. Ik wilde muziek gebruiken als middel om aan doelen van andere vakgebieden te werken. Hoewel mijn studiegroep enthousiast reageerde en meedacht bij het opstellen van een onderzoeksvraag bleef het voor mij allemaal erg 'vaag'.

Tijdens een studiedag op 1 november 2010 volgde ik een workshop over 'Spelend(er)wijs. Dit onderwerp sprak mij erg aan en ik realiseerde me dat het spelonderwijs in mijn klas te weinig aandacht kreeg. Op 1 december 2010 heb ik ervoor gekozen om het onderwerp voor mijn meesterstuk aan te passen. Ik had nu beter voor ogen hoe het onderzoek er uit kon komen te zien. Ook waren er binnen onze school specialisten aanwezig (spelbegeleiders) waar ik tot dan toe nog nauwelijks contact mee had gehad. Ik kreeg literatuur zodat ik in de kerstvakantie kon gaan lezen. Ik had vertraging, maar nu kon het 'onderzoeken' echt gaan beginnen.

In januari 2011 werd bekend dat ik zwanger was en kochten we een nieuw huis. Deze ontwikkelingen in mijn privéleven zorgden ervoor dat het moeilijk was om de prioriteiten (naast alle werk dat voor school moest gebeuren) bij de studie te leggen. Ik ging er wel voor zitten maar kon ik mijn aandacht niet bij het onderzoek houden. Begin februari 2011 was alleen de eerste opzet voor mijn onderzoek klaar: de inleiding en hoofdstuk 1.

Ik was begonnen met het lezen van literatuur, hierover stond nog niets op papier. Voor mijn gevoel was hetgeen ik wel had erg summier. Toen ik op 9 februari 2011 tijdens een bijeenkomst met de studiegroep hoorde dat dit geen probleem was en mijn schrijfstijl over het algemeen goed was, gaf mij dit moed om door te gaan. Toch bleef het meesterstuk een 'struikelblok' dat ik maar voor me uit bleef schuiven. Eind mei 2011 moest de knop écht om. Dat ik de inleverdatum niet ging redden stond vast, ik wilde er echter alles aan doen om de studie dit schooljaar af te ronden. Ik ben eerst aan de slag gegaan met de onderzoeksactiviteiten die binnen school gerealiseerd moesten worden. Overige zaken zouden later (eventueel aan het begin van de vakantie) gedaan kunnen worden. Op 14 juli 2011 waren hoofdstuk 2 en 3 klaar en waren ook de overige zaken die op school geregeld moesten worden afgerond. In de zomervakantie heb ik verder gewerkt aan de hoofdstukken 4 t/m 6. Toen ik eenmaal weer 'in' de stof zat vlotte het allemaal veel beter. Waarom was die knop niet eerder omgegaan? Deze vraag kan ik achteraf niet meer beantwoorden, maar ik ben blij dat het me, met hulp van mijn begeleider Jos Hoogveld, toch nog gelukt is om het onderzoek af te ronden!

6.2 Professionele reflectie

Het was soms moeilijk om mijn gedachten op de juiste manier op papier te krijgen. Het moest niet alleen voor mijzelf duidelijk zijn, maar ook voor een buitenstaander. Daarnaast moest ik wennen aan een zakelijke schrijfstijl. Toen ik hier bewust mee bezig was ging dit steeds beter.

Het op papier zetten van de theorie ging goed. Wel moest ik bekijken hoe ik de informatie uit de verschillende bronnen in één logisch verhaal, met duidelijke bronvermelding, op papier kon zetten. In eerste instantie verviel ik te veel in het 'samenvatten', daarna wilde ik al meteen de deelvragen gaan beantwoorden, maar uiteindelijk ging ik er steeds meer naartoe om (opgesplitst per onderwerp) de informatie in hoofdstuk 2 te verzamelen die ik nodig had voor het beantwoorden van de deelvragen. Het daadwerkelijk beantwoorden hoefde pas in hoofdstuk 5.

Het schrijven van hoofdstuk 3, de onderzoeksmethodologie, was in eerste instantie lastig. Ik wist niet goed wat er hier precies verwacht werd.

Door het bekijken van andere onderzoeken via de hbo-kennisbank werd dit steeds duidelijker en met behulp van extra literatuur kon ik de keuze voor de onderzoeksmethodes verklaren. Ook hoorde hierbij het opstellen van de vragenlijst. Ik wilde er voor zorgen dat de lijst niet te lang zou worden en collega's zou afschrikken. Toch moest ik voldoende informatie verzamelen over hun manier van werken. Bij sommige leerkrachten ben ik erg benieuwd hoe ze hetgeen ze beschrijven in de vragenlijst in de klas vormgeven. Het zou daarom interessant zijn geweest om met hen hierover in gesprek gaan. Dit heb ik voor dit onderzoek niet gedaan maar zal ik in de toekomst, als vervolg op dit onderzoek, zeker nog doen. Je kunt door deze gesprekken namelijk veel van collega's leren!

In hoofdstuk 4 ben ik de gegevens van mijn onderzoek gaan verzamelen. Ik denk dat het mij goed gelukt is om de gegevens op de juiste manier op papier te zetten en daarnaast ook een link te leggen naar / een vergelijking te maken met mijn eigen klas (waar dit onderzoek op gebaseerd is).

In hoofdstuk 5 ben ik de deelvragen en de hoofdvraag gaan beantwoorden. Ik heb hierbij steeds geprobeerd om dit duidelijk vanuit het onderzoek te doen, met de gegevens die ik verkregen had uit hoofdstuk 2 en 4. Naar mijn idee is het mij goed gelukt om linken te leggen tussen de vragen en de verkregen informatie.

6.3 Hoe verder met de opbrengst

Hoewel een klas met de samenstelling van leerlingen zoals groep 2d (leeftijd 11-19 jaar, IQ < 35, ontwikkelingsleeftijd 18-30 maanden) volgend schooljaar niet meer op de Liduinaschool zit is dit onderzoek toch te gebruiken binnen andere groepen met IQ < 35. Dit onderzoek zal dan ook aan collega's beschikbaar worden gesteld. Zij en ikzelf kunnen de conclusies uit hoofdstuk 5 gebruiken als checklist: voldoe ik aan alle zaken die hier genoemd worden of kan ik hierin nog iets verbeteren?

Literatuurlijst

Boeken

- Amelsvoort, H. van, Bolhuis, N., Damhuis, M. & Scholten, U. (2005). *Spelend Ontwikkelen*. Assen: Koninklijke Van Gorcum
- Harinck, F. (2007). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Apeldoorn: Garant
- Kusters-Botden, G., Vonck-Dekkers, R. & Manders, N. (2005). *Spelen op de mat: een spelmethode als spelen niet vanzelf gaat*. Stichting Vizier
- Poel, L. van der & Blokhuis, A. (2008). *Wat je speelt ben je zelf: over spel en spelbegeleiding*. Houten: Bohn, Stafleu van Loghum

Readers en overige documenten

- Beune, E., Blokhuis, A., Hul, A. v/d & Vegt, K. (1999). *Handleiding Spel Observatieschaal voor Kinderen (SOK)* Kampen: KDC 'De Klim-Op'
- Beune, E., Blokhuis, A., Hul, A. v/d & Vegt, K. (1999). *Lijst voor symbolisch spel: Aanvulling op de SOK (bewerking van de Symbolic Play test)*. Kampen: KDC 'De Klim-Op'
- Dijk, Y. van, Happee, M., Koelewijn, M., Kunst, E., Pot, B., Ringelestijn, E. van, Slikker, P. (2003). *De Speelpoort: Handleiding en Observatielijst*. Broek op Langedijk: Esdégé-Reigersdaal
- Hellendoorn, J. (jaartal onbekend). *Spel Ontwikkeling Schaal (S.O.S.)*. Leiden: Rijks Universiteit Leiden
- Leguijt, L. & Wiel, M. van de (2010) *Spelend(er)wijs*. Breda: Liduinaschool, t.g.v. de workshop 'Spelend(er)wijs' INOS-dag 1 november 2010
- Vakgroep Spelbegeleiding Noord-Nederland (2004) *Aanvulling voor Spel Ontwikkeling Schaal (S.O.S.) Observatielijst*. Breda: Liduinaschool

Documenten verkregen van internet

- Mourik, E. & Visser, L. de (2005). *Spelstimuleringsmodule: De Parachute*. Haagse Hogeschool. Verkregen op 29 december, 2010, van <http://hbo-kennisbank.uvt.nl/cgi/hh/show.cgi?fid=35>

Reulink, N., Lindeman, L. (2005), *Kwalitatief onderzoek*. Verkregen op 8 juni, 2011, van [http://www.cs.ru.nl/~tomh/onderwijs/om2%20\(2005\)/om2_files/syllabus/kwalitatief.pdf](http://www.cs.ru.nl/~tomh/onderwijs/om2%20(2005)/om2_files/syllabus/kwalitatief.pdf)

Praktijkonderzoek

Spelontwikkeling van leerlingen met een
Zeer Ernstige Ontwikkelings Beperking

Bijlagen

Willeke Heijstek-Slenter

Studentnummer 2170308

Begeleider: Drs. J.L.J.M. Hoogveld

Inhoudsopgave

	<i>Pagina</i>
Bijlage 1 Afkortingen	43
Bijlage 2 Overzicht van spelniveaus: de materialen	44
Bijlage 3 Vragenlijst spelontwikkeling (voor leerkrachten team 2)	48
Bijlage 4 Voorbereiding interview spelbegeleidster Liduinaschool	54
Bijlage 5 Uitwerking vragenlijst spelontwikkeling (voor leerkrachten team 2)	55
Bijlage 6 Samenvatting antwoorden vragenlijst spelontwikkeling	64
Bijlage 7 Uitwerking interview mevr. M. van de Wiel	67
Bijlage 8 Leerlijn leergebied Spelontwikkeling	71
Bijlage 9 Leerlijn Spelontwikkeling CED-groep	75
Bijlage 10 Leerlijnen Leren Leren	78
Bijlage 11 Groepsplannen Spelontwikkeling en Leren Leren	81
Bijlage 12 Beschrijving observatielijsten	88
Bijlage 13 Categorieën binnen de S.O.S.	93
Bijlage 14 Lijsten en items Spelobservatielijst	94
Bijlage 15 Overzicht aanwezige spelmaterialen in groep 2d	95

Bijlage 1:

Afkortingen

ASS	Autisme Spectrum Stoornissen
Ass.	Assistant
CED	Centrum Educatieve Diensten
IQ	Intelligentiequotiënt: een getal om intelligentie uit te drukken
KDC	Kinder Dag Centrum
Lkr.	Leerkracht
LI.	Leerling
LIn.	Leerlingen
LVS	Leerling Volg Systeem
MG	Meervoudig Gehandicapten
SO	Speciaal Onderwijs (leeftijd 4-13 jaar)
VSO	Voortgezet Speciaal Onderwijs (leeftijd 13-20 jaar)
ZMLK	Zeer Moeilijk Lerende Kinderen

Overzicht van spelniveaus: de materialen

Spelniveau	Voorbeelden van materialen
Spelend bewegen	Rammelaar / rammelspeelgoed
	Bijt-rammelring
	Speelgoed aan elastiek
	Duikelaars
	Trekpoppen
	Play-activity-center
	Muziekdoosjes
	Ballen (stof of plastic, met of zonder geluid)
	Blokken (stof of plastic, met of zonder geluid)
	Babygym
	Duwspeelgoed
	Trekspeelgoed
	Speelgoed met frictieaandrijving
	Mechanisch speelgoed
	Hobbelspeelgoed
	Handvatspeelgoed
	Babywalker
	Loop-auto /-fiets
	Boek (stof of plastic)
	Ballenbaan
	Bromtol
Spelend omgaan met materialen	Blokken
	Bal
	Karretjes
	Auto met lading
	Ringtoren
	Nestkubus
	Inpakcilinder
	Pop / kleertjes

	Timmerspeelgoed
	Stapel speelgoed
	Postingbox (vormenstoof)
	Trekspeelgoed
	Telefoon
	Muziekinstrumenten
	Speelkassa
	Platenboek, stof of plastic
	Springpoppetjes
	Klittenbandblokken
	Opzetkralen
Spelend construeren	Tekenen, knippen, plakken (verf, schaar, plaksel, wasco, viltstiften, waterverf)
	Blokken
	Zandbakspeelgoed
	Constructiespeelgoed (Lego / Duplo, Nopper, magneetblokken)
	Wereldspelmateriaal
	Serviesjes
	Treinspel
	Kralen rijen
	Vloermozaïek
	Insteek mozaïek
	Schoolbord / telraam
	Boerderij met beestjes
	Auto's, garage
	Driewieler
	Fietsje met zijwieltjes
	Kruiwagen, kar
	Step, skelter
	Domino
	Inlegplanken tot 10 stukjes
	Hijskraan

	Poppenspel (wieg, poppenwagen, fles, kam)
	Snijfruit
	Fornuisje met pannetjes
	Playmobiel
	Gereedschappen
	Lotto
	Puzzels tot 10 stukjes
	Prentenboeken
Fantasie / Rollenspel	Lappen / meubels
	Verkleedmateriaal
	Conducteursset
	Keukentje
	Doktersset
	Winkeltje
	Poppenhuis
	Garage
	Poppenkast met poppen
	Constructiematerialen met schroeven en moeren
	Hamertje tik
Succes-gezelschapsspel	Dobbelspel
	Werp spellen
	Ringspellen
	Voetbalspelen
	Sjoelen
	Kaartspel
	Kegelspel
	Blikgooien
	Ministek
	Speelleerboekjes
	Memory
	Domino

Manieren van omgaan met sensopatisch materiaal

Lijfelijke ervaring	Spelend omgaan	Spelend construeren
Water	Water in combinatie met speeltjes: flesje, gieter, bootje, trechter, visje/badeendje, theeservies enz.	Vaak ook in combinatie met zand: water wordt benut om te dienen als: fontein, vijver, beekje, waterval, enz.
Zand	Zand in combinatie met speeltjes: schep (klein/ groot), emmer, zeef, vormpjes, kiepauto enz.	Maken van bouwwerken met zand: zandkasteel, wegen, enz.
Vingerverf	Verf in combinatie met materialen: verschillende soorten kwasten, aardappelstempels, wasco, enz.	Verf (en andere knutselmaterialen) gebruiken voor het maken van (echte) tekeningen/knutselwerkjes
Klei	Klei in combinatie met materialen: mesjes, vormpjes, kleischaar, rollers, enz. Maken van balletjes, klei aanrijgen, enz.	Maken van voorwerpen van klei: poppetjes, dieren, bomen, bouwwerken, enz.
Scheerschuim		
Natuurlijke materialen: gras, hooi, wind		
Bakken met o.a. macaroni, rijst, bonen	Rijst, macaroni en bonen in combinatie met weegschaal, bakjes	
	Deltazand	Maken van bouwwerken met deltazand: huis, kasteel, poppetje enz.
	Brooddeeg	Maken van voorwerpen van brooddeeg: poppetjes, dieren, bomen, bouwwerken, enz.

Vragenlijst spelontwikkeling (voor leerkrachten team 2)

Beste collega's,

Voor mijn studie doe ik onderzoek naar de spelontwikkeling en het optimaal begeleiden van de leerlingen hierbij. Eén onderdeel is in kaart brengen hoe collega's van team 2 hun lessen spelontwikkeling op dit moment aanpakken. Voor jullie ligt een vragenlijst over de lessen spelontwikkeling in jullie klas. Zouden jullie deze vragen zo goed mogelijk willen beantwoorden. Kies bij elke vraag het (meest) passende antwoord (kleur het bolletje) en geef zoveel mogelijk een toelichting. Durf hierbij ook aan te geven wat je misschien liever anders zou aanpakken en/of waar je tegenaan loopt! Bij sommige vragen staat een *, streep hierbij door wat niet van toepassing is.

Ik ontvang de vragenlijst graag vóór woensdag 22 juni terug. Wanneer je tijdens het invullen nog vragen hebt dan hoor ik dat graag.

Alvast heel erg bedankt voor jullie medewerking!
Willeke Heijstek-Slenter, groep 2d

willeke.heijstek@inos.nl
06-15251277

Algemene vraag

1. Beantwoord de volgende vragen over jouw klas:

- kalenderleeftijd leerlingen: tussen en jaar
- ontwikkelingsleeftijd leerlingen: tussen en jaar
- aantal leerlingen:
- aantal begeleiders per dag in de klas aanwezig:
- nl: 0 leerkracht: dagen per week
- 0 klassenassistent / onderwijsassistent: ...dagen per week
- 0 zorgassistent: dagen per week
- 0 anders:

Vragen m.b.t. spelontwikkeling op je rooster

2. Hoe vaak staat spelontwikkeling bij jouw op het rooster?

- keer per week gedurende minuten

3. Vind je dit voldoende of zou je dit liever anders zien?

0 ik vind dit voldoende

0 ik zou het liever vaker op het rooster zien

0 ik zou het liever minder vaak op het rooster zien

Toelichting:
.....
.....

Vragen m.b.t. de keuze van spelmaterialen

4. Wie kiest het spelmateriaal tijdens de speelmomenten *die op het rooster staan ingepland* (spelontwikkeling)?

(niet: pauze/buiten spelen of andere speelmomenten tussendoor)

0 altijd de leerling zelf

0 altijd de leerkracht / assistent

0 wisselend

Toelichting:
.....
.....

5. Waar hangt dit van af?

0 het wordt altijd voor alle leerlingen vooraf ingepland

0 steeds wordt het voor één / enkele leerlingen ingepland, de rest
is willekeurig (zelf kiezen of krijgen iets aangeboden)

0 er wordt vooraf niks ingepland, de leerlingen kiezen zelf

0 er wordt vooraf niks ingepland, er wordt iets aangeboden

0 anders, namelijk:
.....

Toelichting:
.....
.....

6. Vind je deze werkwijze goed of zou je dit liever anders zien?

0 ik vind deze werkwijze goed

0 ik zou liever *vaker / altijd* * vooraf spelmateriaal willen inplannen

0 ik zou liever *vaker / altijd* * leerlingen materiaal willen laten
kiezen

0 anders, namelijk:
.....

Toelichting:
.....
.....

Vragen m.b.t. de begeleiding van leerlingen

7. Op welke manier spelen de leerlingen tijdens de verschillende speelmomenten?

- 0 voornamelijk alleen (dus niet met andere leerlingen samen),
*soms / altijd ** begeleid door de leerkracht / assistent
- 0 voornamelijk met (een) andere leerling(en) samen,
*soms / altijd ** begeleid door de leerkracht / assistent

Toelichting:
.....
.....

8. Vind je deze werkwijze goed of zou je dit liever anders zien?

- 0 ik vind deze werkwijze goed
- 0 ik zou liever de leerlingen vaker *alleen / in tweetallen ** willen laten spelen
- 0 ik zou liever de leerlingen *vaker / altijd ** willen begeleiden tijdens hun spel
- 0 anders, namelijk:

Toelichting:
.....
.....

9. Op welke manier maak je de keuze welke leerlingen er begeleid gaan worden?

- 0 vooraf wordt ingepland met welk kind/groepje er samen gespeeld wordt
- 0 afhankelijk van de leerling / het groepje (gemoedstoestand en combinaties van de leerlingen)
- 0 afhankelijk van het materiaal dat gekozen wordt
- 0 anders, namelijk:

Toelichting:
.....
.....

10. Vind je deze werkwijze goed of zou je dit liever anders zien?

- 0 ik vind deze werkwijze goed
- 0 ik zou het liever vaker vooraf spelmateriaal willen inplannen
- 0 ik zou het liever vaker leerlingen materiaal willen laten kiezen
- 0 anders, namelijk:

Toelichting:
.....
.....

11. Op welke manier zet je het aanwezige personeel in bij het begeleiden van de kinderen tijdens het spelen?

- ☐ alle aanwezige personeel speelt mee met een (groepje) leerling(en)
☐ een deel van het aanwezige personeel speelt mee met een (groepje) leerling(en)
☐ geen van het aanwezige personeel speelt mee met een (groepje) leerling(en)
☐ anders, namelijk:
.....

Toelichting:
.....
.....

12. Vind je deze werkwijze goed of zou je dit liever anders zien?

- ☐ ik vind deze werkwijze goed
☐ ik zou liever meer/vaker personeel willen laten meespelen
☐ ik zou liever minder personeel willen laten meespelen
☐ anders, namelijk:
.....

Toelichting:
.....
.....

Vragen m.b.t. doelgericht werken

13. Ben je tijdens de speelmomenten doelgericht aan het werk (volgens doelen uit het groepsplan) of zijn de leerlingen vrij aan het spelen?

- ☐ alle leerlingen spelen altijd doelgericht
☐ een (aantal) leerlingen spelen doelgericht, de rest speelt vrij
☐ de leerlingen spelen voornamelijk vrij

Toelichting:
.....
.....

14. Vind je deze werkwijze goed of zou je dit liever anders zien?

- 0 ik vind deze werkwijze goed
- 0 ik zou de leerlingen liever vaker doelgericht willen laten spelen
- 0 ik zou de leerlingen liever vaker vrij willen laten kiezen
- 0 anders, namelijk:

.....

Toelichting:

.....

.....

Vragen m.b.t. spelmaterialen

15. Hoe bied je (nieuw/ander) spelmateriaal aan bij kinderen met een beperkte interesse voor materialen?

- 0 ik bied deze kinderen geen nieuw/ander spelmateriaal aan, ze spelen altijd met het materiaal dat ze wel leuk vinden
- 0 er wordt *soms / regelmatig* * nieuw/ander materiaal aangeboden, de leerling 'speelt' hier zelfstandig mee
- 0 er wordt *soms / regelmatig* * nieuw materiaal aangeboden wanneer er personeel bij kan zitten om de leerling te begeleiden
- 0 anders, namelijk:

.....

Toelichting:

.....

.....

16. Vind je deze werkwijze goed of zou je dit liever anders zien?

- 0 ik vind deze werkwijze goed
- 0 ik zou liever vaker nieuw materiaal aanbieden
- 0 ik zou liever minder vaak nieuw materiaal aanbieden
- 0 anders, namelijk:

.....

Toelichting:

.....

.....

17. Sluit het aanwezige spelmateriaal in je klas aan bij de (spel)ontwikkeling van je leerlingen?

0 het merendeel van de spelmaterialen past bij de ontwikkeling van de leerlingen

0 veel van de materialen passen niet bij de ontwikkeling van de leerlingen, ze zijn voor een lager niveau

0 veel van de materialen passen niet bij de ontwikkeling van de leerlingen, ze zijn voor een hoger niveau

0 anders, namelijk:

.....

Toelichting:

.....

.....

18. Wanneer het aanwezige materiaal niet aansluit bij de spelontwikkeling, hoe los je dit op?

0 niet van toepassing, ik heb voldoende materialen die wel aansluiten

0 de leerlingen spelen voornamelijk met materialen die niet passen bij hun ontwikkelingsniveau

0 ik leen materialen uit andere klassen, die beter aansluiten bij hun ontwikkelingsniveau

0 anders, namelijk:

.....

Toelichting:

.....

.....

Overig

19. Heb je nog overige opmerkingen?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Voorbereiding interview spelbegeleidster Liduinaschool

Voordat de onderzoeker begint met het stellen van de vragen zal het doel en de uitwerking van het onderzoek uitgelegd worden, zodat voor mevr. van de Wiel duidelijk is waarom er een interview wordt afgenomen.

Vragen voor het halfgestructureerde interview.

Eerst zullen er een aantal algemene vragen gesteld worden om de achtergrond van de geïnterviewde helder te krijgen :

- Welke opleiding heeft u gevolgd om spelbegeleidster te worden?
- Hoe lang bent u nu werkzaam als spelbegeleidster?
- Welke doelgroep (leeftijd/niveau) binnen de Liduinaschool krijgt spelbegeleiding?
 - o Aan de hand waarvan is de keuze hiervoor gemaakt?
- Op basis waarvan wordt de keuze gemaakt om spelbegeleiding te geven?
- Op welke manier vindt de spelbegeleiding plaats? Individueel of in groepjes?
In het speellokaal of in de klas?
 - o Aan de hand waarvan wordt de keuze hiervoor gemaakt?

Daarna gaan de vragen meer in op het beantwoorden van de deelvragen:

- Op dit moment werk ik in team 2, met leerlingen met een IQ <35 en een ontwikkelingsniveau van 1,5-2,5 jaar. Kun je stellen dat het spelniveau van deze leerlingen altijd overeenkomt met het ontwikkelingsniveau?
- Welke manier(en) is (zijn) het meest geschikt om het spelniveau van deze leerlingen in kaart te brengen?
- Welke interventies passen het beste bij het (mee)spelen met deze doelgroep leerlingen?
- Veel leerlingen hebben een beperkte interesse voor materialen en spelen doorgaans het liefst met hetzelfde. Waar zou binnen de spelontwikkeling de nadruk op moeten liggen: uitbreiden van het spel met hetzelfde materiaal of aanbieden van nieuwe materialen?
- Hoe kun je de interesse voor nieuwe materialen bij deze doelgroep leerlingen vergroten?

Bijlage 5

Uitwerking vragenlijst spelontwikkeling (voor leerkrachten team 2)

Deze bijlage is liggend en begint op de volgende pagina.

Een overzicht van de klassen (vraag 1)

Klas	Kalenderleeftijd lln. ¹⁵	Ontwikkelingsleeftijd lln.	Aantal lln.	Aantal begeleiders per dag
2a	tussen 7 en 9 jaar	tussen 2 en 3 jaar	7	3
2b	tussen 9 en 11 jaar	tussen 2 en 3 jaar	8	3
2c	tussen 12 en 14 jaar	tussen 2 en 3 jaar	7	3
2e	tussen 8 en 14 jaar	tussen 1,5 en 3 jaar	8	4
2g	tussen 11 en 13 jaar	tussen 3 en 5 jaar	8	3
6a	tussen 14 en 15 jaar	tussen 3/4 en 5/6 jaar	7	2

Vragen met betrekking tot spelontwikkeling op het rooster (vraag 2 en 3):

Klas	Aantal keer per week op het rooster	Voldoende of liever anders?	Opmerkingen / toelichting
2a	8 x 20 minuten	voldoende	gemiddelde tijd, soms wordt er zelfs vaker gespeeld
2b	4 x 30 minuten	voldoende	daarnaast wordt er elke ochtend begonnen met zelfstandig spelen, valt onder 'Leren Leren'
2c	3 x 45 minuten	voldoende	-
2e	6 x 30 minuten	voldoende	-
2g	3 x 30 minuten	voldoende	Daarnaast gaan 2 leerlingen 1 x per week met de spelbegeleidster spelen, jammer dat niet iedereen hier recht op heeft
6a	3 x 30 minuten	voldoende	-

¹⁵ Zie Bijlage 1: afkortingenlijst

Vragen met betrekking tot de keuze van spelmaterialen (vraag 4 t/m 6)

Klas	Wie kiest het materiaal?	Waar hangt dit van af?	Werkwijze goed?	Opmerkingen / toelichting
2a	wisselend	bij spelbegeleiding kiest de lkr. ¹⁶ of mag de ll. ¹⁵ kiezen uit twee, bij vrij spel mag de ll. zelf kiezen	ja	-
2b	wisselend	steeds wordt er voor één / enkele lln. iets ingepland, de rest is willekeurig	ja	-
2c	wisselend	vaak mogen lln. kiezen uit vooraf bepaalde keuzemogelijkheden, soms gehele vrije keuze	ja	er wordt bekeken of de lln. gevarieerd kiezen, zo niet: wij sturen
2e	wisselend	twee keer begeleid spel (wordt ingepland), vier keer eigen keuze	ik zou liever vaker vooraf spelmateriaal willen inplannen	-
2g	wisselend	twee keer ingepland door lkr. (vrij spel), een keer eigen keuze (vrij spel), een keer gezelschapsspel (begeleid spel)	ja	-
6a	wisselend	Meestal kiezen de lln. zelf a.d.h.v. foto's het spelmateriaal, daarna gaat de foto in een bakje zodat de ll. de volgende keer iets anders moet kiezen	ik zou liever vaker vooraf spelmateriaal willen inplannen	daarmee kun je gericht aan de doelstellingen werken

¹⁶ Zie Bijlage 1: afkortingenlijst

Vragen met betrekking tot de begeleiding van leerlingen (vraag 7 t/m 12)

Klas	Op welke manier spelen de leerlingen?	Op welke manier maak je keuze voor begeleiding?	Op welke manier zet je het personeel in?	Opmerkingen / toelichting
2a	Afwisselend alleen en met andere leerlingen samen, soms begeleid door lkr. / ass. ¹⁷	Vooraf wordt ingepland met welke lln. er samen gespeeld wordt	Alle aanwezige personeel speelt mee met een (groepje) ll(n).	Het wordt ingepland zodat bijgehouden kan worden dat iedereen evenveel begeleiding krijgt en hoe het gaat
2b	Voornamelijk met (een) andere ll(n). samen, soms begeleid door lkr. / ass. De lln. spelen vaak nog niet met elkaar maar naast elkaar. Ik zou liever de lln. altijd willen begeleiden tijdens hun spel	Afhankelijk van de ll./het groepje en het gekozen materiaal. Ook tijdens het spelmoment wordt bekeken waar begeleiding nodig is.	Een deel van het aanwezige personeel speelt mee met een (groepje) ll(n).	Ik zou liever meer/vaker personeel willen laten meespelen, lukt niet altijd i.v.m. dingen die moeten gebeuren.
2c	Afwisselend alleen en met andere leerlingen samen, soms begeleid door lkr. / ass (voornamelijk bij samenspel, soms bij alleen spel)	Vooraf wordt ingepland met welke lln. er samen gespeeld wordt, hulpbehoevende lln. krijgen ook al meer begeleiding	Een deel van het aanwezige personeel speelt mee met een (groepje) ll(n).	Ik zou liever vaker in tweetallen willen laten spelen en vaker willen begeleiden. Soms wordt spelontwikkeling (onterecht!!) gebruikt om zelf even iets anders te doen.

¹⁷ Zie Bijlage 1: Afkortingen

2e	Voornamelijk alleen, soms begeleid door de lkr. / ass.	Vooraf wordt ingepland met welke ll./groepje er samen gespeeld wordt, het is afhankelijk van de ll./het groepje	Alle aanwezige personeel speelt mee met een (groepje) ll(n).	lIn. hebben veel 1 op 1 begeleiding, zou het uit willen bouwen naar 1 op 2.
2g	Voornamelijk alleen, soms begeleid door de lkr. / ass. lIn. hebben niet het niveau om echt samen te spelen, ze spelen wel naast elkaar. Ik zou de lIn. vaker willen begeleiden, soms is daar de tijd niet voor. Eisen andere lIn. de aandacht op.	Afhankelijk van de ll./het groepje	Alle aanwezige personeel speelt mee met een (groepje) ll(n).	-
6a	Voornamelijk alleen, soms begeleid door de lkr. / ass. Een keer per week begeleid spel: spelen van gezelschaps-spelletjes samen met andere lIn. Ik zou liever vaker in tweetallen laten spelen, staat ook in de doelstellingen.	Afhankelijk van de ll./het groepje en het gekozen materiaal.	Een deel van het aanwezige personeel speelt mee met een (groepje) ll(n). Bij begeleid spel begeleidt wel alle personeel, we gaan in 2 groepen uit elkaar.	-

Vragen met betrekking tot doelgericht werken (vraag 13 en 14)

Klas	Ben je tijdens de speelmomenten doelgericht aan het werk (volgens doelen uit het groepsplan) of zijn de lln. vrij aan het spelen?	Vind je deze werkwijze goed?	Opmerkingen / toelichting
2a	een (aantal) lln. spelen doelgericht, de rest speelt vrij	ja	-
2b	een (aantal) lln. spelen doelgericht, de rest speelt vrij	ja	we proberen zoveel mogelijk te stimuleren dat het doelgericht is
2c	een (aantal) lln. spelen doelgericht, de rest speelt vrij	ik zou de lln. liever vaker doelgericht willen laten spelen	wel bewaken dat de 'boog de hele dag gespannen' moet zijn, soms mag ook echt vrij spel
2e	een (aantal) lln. spelen doelgericht, de rest speelt vrij	ja	begeleid allemaal doelgericht, 'vrij' spel bij twee lln. als doel
2g	de lln. spelen voornamelijk vrij	ja	vrij spel is ook vaak echt vrij spelen, begeleid spel is wel vaker doelgericht
6a	Tijdens begeleid spel → doelgericht Vrij spel → eigen keuze van lln.	ik zou de lln. liever vaker doelgericht willen laten spelen	ik zou naast het spelen van gezelschapsspelletjes (begeleid) ook wel vaker op andere momenten begeleid en doelgericht willen spelen

Vragen met betrekking tot spelmaterialen (vraag 15 t/m 18)

Klas	Hoe wordt (nieuw/ander) spelmateriaal aangeboden bij lln. met een beperkte interesse voor materialen?	Sluit het aanwezige spelmateriaal aan bij de spelontwikkeling van de lln.?	Wanneer het aanwezige materiaal niet aansluit, hoe los je dit op?	Opmerkingen / toelichting
2a	er wordt soms nieuw/ander materiaal aangeboden wanneer er personeel bij kan zitten om de ll. te begeleiden	het merendeel van de materialen past bij de ontwikkeling van de lln.	ik leen materialen uit andere klassen, die beter aansluiten bij hun ontwikkelingsniveau ik zoek ander materiaal van de spelbegeleider	nieuw materiaal wordt regelmatig aangeboden
2b	er wordt soms nieuw/ander materiaal aangeboden wanneer er personeel bij kan zitten om de ll. te begeleiden	het merendeel van de materialen past bij de ontwikkeling van de lln.	niet van toepassing, ik heb voldoende materialen die wel aansluiten	
2c	er wordt soms nieuw/ander materiaal aangeboden wanneer er personeel bij kan zitten om de ll. te begeleiden, je kijkt per ll. of er intrinsieke motivatie is, zo ja: zelf uitproberen, zo nee: begeleiden	het merendeel van de materialen past bij de ontwikkeling van de lln.	niet van toepassing, ik heb voldoende materialen die wel aansluiten	het aanbieden van nieuwe/andere materialen vind ik wel lastig bij de wat 'oudere' lln. die al in een vast patroon zitten
2e	er wordt soms nieuw/ander materiaal aangeboden wanneer er personeel bij kan zitten om de ll. te begeleiden,	het merendeel van de materialen past bij de ontwikkeling van de lln.	ik leen materialen uit andere klassen, die beter aansluiten bij hun ontwikkelingsniveau	-

	ik zou liever vaker nieuw materiaal aanbieden maar ik vind het moeilijk om geschikt materiaal te vinden, waardoor ik snel terugval op hetzelfde	alleen vind ik het te beperkt en had graag meer variatie		
2g	er wordt soms nieuw/ander materiaal aangeboden, de ll. 'speelt' hier zelfstandig mee	het merendeel van de materialen past bij de ontwikkeling van de ll.n.	niet van toepassing, ik heb voldoende materialen die wel aansluiten	-
6a	er wordt soms nieuw/ander materiaal aangeboden wanneer er personeel bij kan zitten om de ll. te begeleiden	het merendeel van de materialen past bij de ontwikkeling van de ll.n.	ik leen materialen uit andere klassen, die beter aansluiten bij hun ontwikkelingsniveau maar dit zijn meestal werkjes, niet echt spelmateriaal	Ondanks hun kalenderleeftijd blijven de bouw- en huishoek bij velen favoriet, wij gaan dit dan ook niet uit het programma halen omdat ze VSO-ers zijn (wordt overigens wel door sommige andere VSO-groepen gedaan)

Overige (vraag 19)

Klas	Heb je nog overige opmerkingen?
2a	-
2b	Nee
2c	-
2e	Informatieavond voor ouders zou goed zijn. Ik krijg hier regelmatig vragen over. Spel; wat doen jullie, hoe wordt het aangeboden, welke materialen, situaties, hoe begeleiden?
2g	Succes, ben benieuwd naar het eindresultaat!
6a	Jammer dat er binnen het VSO geen spelbegeleiding meer wordt gegeven!

Samenvatting antwoorden vragenlijst spelontwikkeling

Een overzicht van de klassen (vraag 1)

Hieruit blijkt dat de leerlingen uit de andere klassen veelal een hogere ontwikkelingsleeftijd (en daarmee samenhangend waarschijnlijk ook een hoger spelniveau) hebben dan de leerlingen uit groep 2d. Groep 2e is qua ontwikkelingsleeftijd te vergelijken met groep 2d. Deze leerlingen hebben echter allemaal een stoornis binnen ASS¹⁸. Omdat dit onderzoek hier geen betrekking op heeft, zal hier verder niet op in worden gegaan.

Vragen met betrekking tot spelontwikkeling op het rooster (vraag 2 en 3):

Hieruit kan opgemaakt worden dat gemiddeld genomen de leerlingen met een lage ontwikkelingsleeftijd vaker spelontwikkeling op het rooster hebben staan dan de leerlingen met een hogere ontwikkelingsleeftijd. Groep 2d heeft op dit moment 2 x 30 minuten spelontwikkeling op het rooster staan. Erg weinig in vergelijking met de andere groepen met een lage ontwikkelingsleeftijd.

Vragen met betrekking tot de keuze van spelmaterialen (vraag 4 t/m 6)

Hieruit is af te leiden dat de meeste klassen afwisselend de leerlingen zelf iets laten kiezen (eventueel beperkte keuze) en het voor hen inplannen (wanneer er begeleid spel gegeven wordt). In groep 2d wordt er vooraf niets ingepland. Op het moment zelf wordt er bekeken of de leerlingen materiaal aangeboden krijgen of zelf mogen kiezen. Dit is afhankelijk van het moment en of er begeleiding beschikbaar is om met de leerling mee te spelen. Ook dit staat niet vooraf ingepland.

Vragen met betrekking tot de begeleiding van leerlingen (vraag 7 t/m 12)

Uit de antwoorden komt naar voren dat de leerlingen voornamelijk alleen spelen. Soms spelen ze wel met hetzelfde materiaal, maar men speelt dan meer naast elkaar dan met elkaar. Dit heeft te maken met het spelniveau van de leerlingen. De leerlingen van groep 2d spelen ook voornamelijk alleen, samenspelen is bij deze ontwikkelingsleeftijd nog niet aan de orde.

¹⁸ Zie bijlage 1: Afkortingen

Ook geven alle ondervraagden aan dat de leerlingen soms begeleid worden. Dit is een logisch gevolg van bovenstaande: wanneer alle leerlingen apart spelen is het niet mogelijk om iedereen constante begeleiding te geven.

De keuze voor de begeleiding is wisselend: sommige klassen plannen dit vooraf in, anderen laten het afhangen van de leerling en/of het gekozen materiaal. In groep 2d is dit vooraf niet ingepland. Het gevaar hiervan is dat de verdeling van de begeleiding niet altijd goed is: sommige leerlingen worden vaker begeleid tijdens hun spel dan anderen. Dit heeft te maken met de mate waarin leerlingen zelfstandig kunnen spelen. Leerlingen die dit niet kunnen (en meer ongewenst gedrag gaan vertonen zonder begeleiding) hebben in de praktijk vaker begeleiding dan de leerlingen die wel een bepaalde mate van zelfstandig spel hebben. Deze leerlingen zouden door extra begeleiding echter nog verder geholpen kunnen worden in het uitbreiden van hun spel. Ook krijgen deze leerlingen vaker bekend spelmateriaal, waardoor hun spelvoorkeuren ook niet snel uitgebreid worden.

De mate waarin het aanwezige personeel wordt ingezet tijdens het spel is verdeeld: drie van de klassen geeft aan dat alle aanwezige personeel met de leerlingen mee speelt, de overige drie klassen geeft aan dat een deel van het aanwezige personeel mee speelt. De reden die hiervoor wordt aangedragen is onder andere dat het overige personeel bezig is met andere taken. Dit is in groep 2d ook regelmatig het geval: de tijd wordt door het personeel regelmatig gebruikt om andere taken in de klas uit te voeren, waaronder bijvoorbeeld het schrijven van schriften. Ook komt het voor dat twee personeelsleden met leerlingen aan het knutselen zijn, waardoor er nog maar een personeelslid beschikbaar is om de overige vijf leerlingen te begeleiden tijdens het spel.

Vragen met betrekking tot doelgericht werken (vraag 13 en 14)

De meeste leerkrachten geven aan dat er bij elk speelmoment een aantal leerlingen 'doelgericht spelen' en dat de overige leerlingen vrij spelen. Dit is alleen mogelijk wanneer je vooraf je doelen voor dat speelmoment duidelijk voor ogen hebt (inplannen met welke leerlingen er gespeeld gaat worden) en achteraf regelmatig registreert. Dit is op dit moment in groep 2d niet het geval. Daardoor is het spel erg vrijblijvend.

Vragen met betrekking tot spelmaterialen (vraag 15 t/m 18)

Uit de antwoorden blijkt dat de meeste leerkrachten soms nieuwe spelmaterialen aanbieden en dan meestal wanneer er een begeleider beschikbaar is om de leerling te ondersteunen. Iedereen geeft dat het merendeel van de aanwezige materialen aansluit bij de spelontwikkeling van de leerlingen. Drie klassen geven aan daarnaast wel eens materialen uit andere klassen te lenen, al zijn dit bij een klas meestal geen spelmaterialen. Een klas gaat tevens bij de spelbegeleider op zoek naar andere spelmaterialen. In groep 2d zijn er redelijk veel spelmaterialen, al worden in de praktijk vaak dezelfde materialen 'uit de kast gehaald' op het moment dat er gespeeld gaat worden. De oorzaak hiervan is reeds eerder aan de orde gekomen: doordat niet altijd alle personeelsleden beschikbaar zijn om met de leerlingen mee te spelen, worden vaak de bekende materialen gebruikt.

Overige (vraag 19)

De genoemde opmerkingen hebben niet rechtstreeks betrekking tot dit onderzoek. Wanneer echter bekend is op welke manier leerlingen het beste begeleid kunnen worden tijdens hun spel is het geen verkeerde ontwikkeling om dit ook naar ouders kenbaar te maken. Dit zou een mogelijk vervolg van dit onderzoek kunnen zijn.

Uitwerking interview mevr. M. van de Wiel

Verslag naar aanleiding van de algemene vragen

- *Welke opleiding heeft u gevolgd om spelbegeleidster te worden?*

De studie Spelbegeleidin, een post-HBO deeltijdstudie.

- *Hoe lang bent u nu werkzaam als spelbegeleidster?*

Naast leerkracht bewegingsonderwijs nu ook gedurende 10 jaar spelbegeleidster op de Liduinaschool in Breda.

- *Welke doelgroep (leeftijd/niveau) binnen de Liduinaschool krijgt spelbegeleiding?*

Op de Liduinaschool is de spelbegeleiding voornamelijk gericht op het jonge kind. Wanneer leerlingen op school worden aangemeld kan er vanuit het startdocument¹⁹ een vraag komen om de leerling te observeren en het spelniveau in kaart te brengen. Maar ook leerkrachten kunnen altijd een hulpvraag stellen met betrekking tot spel, die via de orthopedagoge bij de spelbegeleider terecht komt. In team 1 (de leerlingen met een kalenderleeftijd van 4 t/m 8 jaar) heeft elke klas spelbegeleiding. Spelbegeleiding is niet alleen maar bedoeld voor het jonge kind, ook andere groepen kunnen altijd een hulpvraag indienen. Dat kan voor een specifieke leerling, maar ook voor de klas in het algemeen. Aan de hand van de hulpvraag wordt bekeken hoe deze beantwoord kan worden: door begeleiding van de leerkracht na school, door begeleiding in de klas of door individuele spelbegeleiding van de leerling. Helaas zijn het aantal uren die beschikbaar zijn voor spelbegeleiding beperkt. Toch mag dit leerkrachten er niet van weerhouden om hun hulpvragen in te dienen.

- *Op basis waarvan wordt de keuze gemaakt om spelbegeleiding te geven?*

Samen met de leerkracht wordt besproken welke leerlingen individuele spelbegeleiding nodig hebben of spelbegeleiding in een groepje. Maar er kan ook spelbegeleiding in de eigen klas gegeven worden, om zo het spel in de bekende omgeving te stimuleren (en zo te transfer te maken van het spelen in de spelkamer naar het spelen in de eigen klas). Individuele spelbegeleiding wordt er overigens niet vaak gegeven. Soms gebeurt het bij leerlingen waarbij er nieuwe spelschema's aangeleerd worden.

¹⁹ Een document dat binnen de Liduinaschool wordt opgesteld voor alle nieuwe leerlingen waarbij de beginsituatie van de leerling in kaart wordt gebracht.

Maar de insteek is om uiteindelijk het samenspel te bevorderen en dit kan het beste getraind worden in kleine groepjes (voornamelijk tweetallen). Tevens kan de spelbegeleider de leerkracht tips en adviezen geven om de spelontwikkeling binnen de klas nog beter vorm te geven. Mevr. van de Wiel neemt ook wel materialen mee vanuit het spellokaal naar de klas, om op deze manier de leerkracht en de leerlingen kennis te laten maken met nieuwe materialen. Ook wordt er wel eens een hele klas meegenomen naar het spellokaal. Wanneer het materiaal goed bevalt kan de leerkracht de keuze maken om het ook voor de klas aan te schaffen. Zo is het ook altijd mogelijk om materialen uit het spellokaal te lenen of om op momenten waarop het lokaal niet in gebruik is daar te gaan spelen. Dit moet vanzelfsprekend wel in overleg.

- *Op welke manier vindt de spelbegeleiding plaats? Individueel of in groepjes? In het spellokaal of in de klas?*

Zie eerder dit interview.

Verslag naar aanleiding van overige vragen

- *Op dit moment werk ik in team 2, met leerlingen met een IQ <35 en een ontwikkelingsniveau van 1,5-2,5 jaar. Kun je stellen dat het spelniveau van deze leerlingen altijd overeenkomt met het ontwikkelingsniveau?*

Zoals ook al uit de literatuur naar voren is gekomen geeft mevr. van de Wiel aan dat het spelniveau van leerlingen lager kan zijn dan hun ontwikkelingsniveau zou doen verwachten. Dit heeft er mee te maken dat leerlingen met een verstandelijke beperking op het gebied van spel graag het vertrouwde blijven spelen, en uit zichzelf minder uit zijn op nieuwe spelervaringen. Dit kwam ook naar voren uit de observatie die mevr. van de Wiel voorafgaande aan dit interview had gedaan in groep 2d. Hoewel de ontwikkelingsleeftijd van de leerlingen tussen de 1,5 en 2,5 jaar ligt, zag ze een aantal leerlingen spelen op een nog lager niveau. Zij lieten spelgedrag zien van minder dan 12 maanden; leerlingen die bijvoorbeeld alleen naar het materiaal keken of het pakten en weer lieten vallen.

- *Welke manier(en) is (zijn) het meest geschikt om het spelniveau van deze leerlingen in kaart te brengen?*

Er zijn veel verschillende lijsten om het spelniveau van de leerlingen in kaart te brengen, ook geschikt voor het lage niveau (IQ < 35).

Welke met meest geschikt is, is afhankelijk van de situatie en het doel waarmee de lijst wordt afgenomen. Sommige lijsten zijn heel uitgebreid, andere zijn compacter. Naast de lijsten die ik al gevonden had, krijg ik van mevr. van de Wiel nog enkele (observatie)lijsten die ik kan gebruiken voor het literatuuronderzoek. Deze zullen verderop in dit onderzoek beschreven worden.

- *Veel leerlingen hebben een beperkte interesse voor materialen en spelen doorgaans het liefst met hetzelfde. Waar zou binnen de spelontwikkeling de nadruk op moeten liggen: uitbreiden van het spel met hetzelfde materiaal of aanbieden van nieuwe materialen?*

Tijdens de observatie van mevr. van de Wiel in groep 2d werd duidelijk dat spelbegeleiding ook bij de oudere leerlingen met een lage ontwikkelingsleeftijd heel verhelderend kan zijn. De leerlingen zitten vaak vast in een patroon en hebben duidelijke voorkeuren voor materialen. Een spelbegeleidster kijkt vanuit haar expertise naar dit spelgedrag en speelt op een hele andere manier met de leerlingen mee. Ze geeft aan dat spelbegeleiding bij deze leerlingen hen niet zomaar op een hoger spelniveau zal brengen. Wel is het mogelijk om het spel van de leerlingen te verbreden, door bijvoorbeeld materialen toe te voegen. Bij een leerling die graag met (zacht) zand speelt zou je een kwastje toe kunnen voegen en hiermee het zand van de handen kunnen wrijven. Bij een leerling die graag met macaroni speelt en deze oppakt en weer laat vallen zou je een blik toe kunnen voegen. Doordat de macaroni in het blik valt krijg je een heel nieuw geluid. Deze op het eerste oog kleine aanpassingen kunnen het spel van de leerling toch weer uitbreiden. Insteken op wat de leerling een leuke activiteit vindt en dit spel proberen uit te breiden heeft vaak meer effect dan het aanbieden van nieuwe materialen die het kind niet (meteen) aanspreken. Dit betekent echter niet dat je dit nooit meer moet doen. Probeer hierbij wel op zoek te gaan naar materialen die aansluiten bij de belevingswereld en het spelniveau van de leerling.

- *Welke interventies passen het beste bij het (mee)spelen met deze doelgroep leerlingen?*

Het meespelen is een belangrijke interventie bij deze doelgroep. Veel herhaling is hierbij van belang. Door een aantal keren een spelhandeling uit te voeren hoop je dat een leerling dit gaat overnemen. Benoemen is een interventie die je kunt gebruiken, maar zorg dat je niet te veel aan het woord bent.

Rust is een belangrijke factor; geef de leerling de tijd om te reageren en verwacht niet te snel resultaat. De leerling heeft vaak een inwerktijd nodig voordat een handeling nagedaan kan worden, wanneer je te snel over gaat op iets nieuws dan krijgt de leerling te weinig tijd om het op zich in te laten werken en bestaat er een kans dat de leerling helemaal afhaakt. Observeren van kleine handelingen en gezichtsuitdrukkingen kan je helpen de leerling beter te begrijpen. Daarnaast zal het spel bij veel leerlingen verschillende malen herhaald moeten worden voordat de leerling het ook zonder de begeleider gaat toepassen. Dit geldt zeker ook wanneer je nieuwe materialen hebt aangeboden. Wanneer je vaker met een leerling samen speelt en hem leert wat hij met dit materiaal kan doen is de kans groter dat de leerling er uiteindelijk ook zelfstandig mee gaat spelen.

- *Hoe kun je de interesse voor nieuwe materialen bij deze doelgroep leerlingen vergroten?*

Zie eerder dit interview

- *Overig*

Spelbegeleiding zou in groep 2d zeker een goed hulpmiddel kunnen zijn om het spel van de leerling verder uit te breiden. Hierbij zou spelbegeleiding binnen de eigen klas heeft meest effectief zijn. Op deze manier kunnen de leerkracht en de overige begeleiders (assistente en zorgassistente) namelijk zien op welke manier de spelbegeleider het spelen met de leerling aanpakt en dit op andere momenten zelf ook toepassen.

Leerlijn leergebied Spelontwikkeling

Fase: Exploratiespel

Doelen	Ontwikkelingsthema's	Tussendoelen
Doel 1: Mouthing <i>Verkenning van materialen met mond, tong of lippen</i>	a. bevredigt tastbehoefte met de mond	• stopt het voorwerp in de mond en houdt het even in de mond
	b. onderzoekt een voorwerp met de mond	• onderzoekt voorwerpen met de mond door te likken • onderzoekt voorwerpen met de mond door te sabbelen • onderzoekt voorwerpen met de mond door te bijten
	c. bekijkt een voorwerp eerst voordat het met de mond wordt onderzocht	• bekijkt een voorwerp eerst voordat het met de mond wordt onderzocht
	d. richt zich naast tastbehoefte van de mond op een andere lichamelijke prikkel	• krijgt favoriet voorwerp in de mond en reageert vervolgens ook op prikkels van andere lichaamsdelen
Doel 2: Enkelvoudige verkenning <i>Bekijken en simpele aanraking van speeltjes</i>	a. kijkt naar een voorwerp	• kijkt naar een voorwerp en maakt een beweging in de richting
	b. maakt een simpel contact met het voorwerp	• maakt simpel lichamelijk contact met het voorwerp (bijv. aanraken, oppakken) zonder er verder iets mee te doen
	c. voert korte handelingen uit met een voorwerp	• voert korte handelingen uit met een voorwerp (bijv. schudden, weggooien)
	d. verkent delen van het voorwerp na elkaar	• raakt delen van een voorwerp na elkaar aan (bijv. eerst een wiel, dan het autodak)
Doel 3: Primitieve manipulatie <i>Manipuleren, niet gericht op de aard van het voorwerp</i>	a. verricht één en dezelfde handeling met een speeltje	• doet steeds hetzelfde met voorwerpen, varieert nog niet in handelingen
	b. breidt handelingen met voorwerpen uit	• voert meerdere handelingen uit, zoals draaien, zwaaien, schudden met voorwerp
	c. voert handeling met een voorwerp uit die tot beweging ervan leidt	• beweegt afzonderlijke delen van een voorwerp (bijv. aan een wiel draaien, een been van een pop bewegen)
	d. manipuleert met voorwerp en omgeving	• manipuleert de speeltjes en betreft toevallig de omgeving erbij. Laat speeltjes vallen en wacht op reactie
Doel 4: Gerichte manipulatie <i>Uitproberen van mogelijkheden van voorwerpen</i>	a. kijkt wat het met het speeltje allemaal kan en is onderzoekend bezig	• onderzoekt speeltjes, bijv. steekt een vinger in de rammelaar, houdt een doos met speeltjes op de kop zodat alles er uit valt, trekt aan de knop van fornuis
	b. herhaalt bewust een gerichte handeling met het speeltje dat het ontdekt	• herhaalt een handeling omdat het kind dat leuk vindt of om een bepaald effect
	c. manipuleert met groot materiaal met allerlei effecten	• manipuleert met groot materiaal om de tactiele effecten • manipuleert met groot materiaal om de geluidseffecten • manipuleert met groot materiaal om de visuele effecten • manipuleert met groot materiaal om de bewegingseffecten

	d. manipuleert met klein materiaal met allerlei effecten	- manipuleert met klein materiaal om de tactiele effecten - manipuleert met klein materiaal om de geluidseffecten - manipuleert met klein materiaal om de visuele effecten - manipuleert met klein materiaal om de bewegingseffecten
Doel 5: Combinatiespel <i>Twee of meer voorwerpen met elkaar in relatie brengen</i>	a. brengt twee speeltjes toevallig met elkaar in contact	houdt een voorwerp in elke hand en brengt ze toevallig bij elkaar
	b. combineert speeltjes/materialen al manipulerend met elkaar (meer op basis van nabijheid dan op eigenschappen)	- haalt een voorwerp willekeurig ergens uit - stopt een voorwerp willekeurig ergens in - stapelt allerlei voorwerpen willekeurig op elkaar (zonder intentie tot bouwen) of stopt ze willekeurig in elkaar
	c. combineert speeltjes/materialen op basis van een ruimtelijke configuratie	vormt met minstens twee voorwerpen een ruimtelijke configuratie (bijv. vorm bij het vormbord houden – niet passend; blokken op elkaar – nog niet echt bouwen)
	d. ordent materialen op basis van observeerbare eigenschappen	plaatst voorwerpen bij elkaar op basis van vorm of soort of kleur etc. (bijv. auto's of poppen bij elkaar of ronde dingen)
	e. combineert handelingen met voorwerpen op basis van een volgorde (nog geen betekenisvol spel)	doet gecombineerde handelingen met hetzelfde speelgoed (bijv. doet water in een kopje en gooit het dan leeg; doet een blokje in een wagen, duwt het dan vooruit; stopt een stokje in een doos, keert het dan om)

Fase: Functioneel spel

Doelen	Ontwikkelingsthema's	Tussendoelen
Doel 6: Functioneel spel <i>Visueel geleid manipuleren van een speeltje op een functionele manier</i>	a. heeft bewuste aandacht voor de sensorische kwaliteit van spelmateriaal	geniet bewust van zintuiglijke aspecten van materiaal, bijv. echt strelen van een knuffelbeest, stevig knippen in een rubber ding, laten piepen van pieppop
	b. gebruikt het speeltje/materiaal waarvoor het bedoeld is	rijdt met een autootje, schudt met een rammelaar, timmert met een hamertje, drukt op een knopje enz.
	c. speelt eenvoudige functionele spelhandelingen van andere kinderen na	doet het na als het een ander kind iets met een voorwerp ziet doen waarvoor het bedoeld is (bijv. tegen een bal duwen, met een auto botsen)
	d. speelt met concrete, dagelijkse gebruiksvoorwerpen functionele spelhandelingen na	doet functionele, dagelijkse handelingen (bijv. helpen vegen)
	e. speelt uit zichzelf functioneel met allerlei spelmaterialen	- speelt uit zichzelf met grotere spelmaterialen, bijv. met een bal rollen of met een trekauto spelen - speelt uit zichzelf met kleinere spelmaterialen, bijv. met kopjes, pannetjes, poppen enz. - speelt uit zichzelf met dagelijkse, huishoudelijke materialen

Doel 7: Functioneel combinatiespel <i>Met meerdere voorwerpen naar functie geordend spelen</i>	a. brengt speeltjes functioneel met elkaar in relatie	• brengt twee speeltjes functioneel met elkaar in relatie, bijv. toren bouwen van twee blokjes, kopje op schoteltje zetten, pan op fornuis, enz. • brengt meerdere speeltjes tegelijk functioneel met elkaar in relatie, bijv. kopje op schotel, theepot erbij
	b. bouwt met spelmaterialen	• maakt van grote blokken eenvoudige bouwwerkjes • stapelt/bouwt met kleinere blokken • stapelt/bouwt met duplo/lego
Doel 8: Functioneel sequentieel spel <i>Opeenvolgende handelingen met twee of meer speeltjes uitvoeren (waarbij er ook een relatie tussen de speeltjes zelf is)</i>	voert uit zichzelf series functionele handelingen uit met spelmaterialen	• voert een eenvoudige serie handelingen uit met speeltjes, bijv. bouwt iets van meerdere blokken en gooit het expres om; rijdt met twee autootjes tegelijk • voert langere series handelingen uit met speeltjes. Bijv. het kind legt een doek op de grond, zet er een kop en lepel op, roert met de lepel, legt lepel op doek, geeft kopje aan jou; rijdt met een wagentje, doet deurtje open en dicht, rijdt dan met treintje enz.

Fase: Symbolisch spel

Doelen	Ontwikkelingsthema's	Tussendoelen
Doel 9: Overgang functioneel spel naar doen-alsof	er is een begin van doen-alsof handelingen: symbolisch karakter van het spel wordt nog niet duidelijk ondersteund door geluiden, gebaren en/of spraak	• speelt spelletjes met een begin van doen alsof erin bijv.: raakt met de mond leeg kopje aan en buigt hoofd achterover (geen drinkgeluiden erbij); pakt telefoon en zegt hallo
Doel 10: Doen-alsof spel, gericht op zichzelf	er is een duidelijke alsof handeling die het kind op zichzelf richt: uit de handeling zelf en uit de context blijkt duidelijk de symbolisatie	• doet duidelijk alsof spelletjes gericht op zichzelf, bijv. drinkt uit een kopje met drinkgeluiden of verbalisaties ("koffie"); pakt telefoon en begint 'gesprekje'
Doel 11: Doen-alsof spel, gericht op de ander	De doen-alsof handeling is gericht op een ander, zoals volwassenen, een pop of een ander speeltje	• doen alsof spelletje, gericht op de ander. Het kind geeft bijvoorbeeld een pop eten met een lepel, of laat een leidster uit een kopje drinken (houdt zelf het kopje vast)
Doel 12: Doen-alsof spel met substitutie	a. gebruikt een neutraal object als een blok, doek of doos symbolisch	• gebruikt een neutraal object als symbool voor iets anders, bijv. eet van een blokje, drinkt uit een doos, gebruikt stok als fluit, enz.
	b. gebruikt een speeltje op een andere manier dan waarvoor het even daarvoor gebruikt is	• gebruikt een speeltje op verschillende manieren na elkaar, bijv. gebruikt een haarborstel als een tandenborstel, na deze eerst voor haar kammen gebruikt te hebben
	c. doen-alsof spel blijkt uit gebaren en/of spraak: er wordt geen materiaal gebruikt	• speelt zonder materiaal doen-alsof spel, bijv. als het kind een pop uit bad haalt, doet het alsof het een handdoek pakt en de pop afdroogt, zegt bij elk gebaar: 'afdrogen'

Doel 13: Doen-alsof spel met dubbele substitutie	a. gebruikt twee of meer neutrale objecten symbolisch	• gebruikt twee of meer neutrale objecten tegelijk in een doen-alsof spel, bijv. snijdt brood met mes, waarbij een fles het brood is en een steel van de pan het mes
	b. gebruikt twee of meer speeltjes tegelijk op een andere manier dan waarvoor ze even daarvoor gebruikt zijn	• gebruikt twee of meer speeltjes tegelijk op een andere manier dan waarvoor ze even daarvoor gebruikt zijn
Doel 14: Fantasiespel <i>Herhaalt eenvoudige symbolische schema's en breidt dit uit met materiaal en met anderen</i>	a. herhaalt eenvoudige symbolische spelschema's	• herhaalt korte fragmenten doen-alsof spel met kleine variaties, bijv. brengt een leeg kopje eerst naar de mond begeleidster, dan naar die van de pop, dan naar zichzelf enz.
	b. zoekt voorwerpen bij fantasiespel (= doen-alsof spel)	• als samen met het kind fantasiespel (=doen-alsof spel wordt gespeeld, zoekt het kind zelf een passend voorwerp of kledingstuk erbij
	c. speelt samen met de begeleider fantasiespel met materiaal	• speelt bovengenoemde fantasie-spelletjes onder begeleiding
	d. speelt fantasiespel met materiaal zonder begeleiding	• speelt fantasie-spelletjes met materiaal alleen, zonder begeleiding
	e. speelt samen met een kind fantasiespel met materiaal	• speelt fantasie-spelletjes met materiaal samen met een ander kind
	f. speelt samen met meerdere kinderen fantasiespel met materiaal	• speelt fantasie-spelletjes met materiaal samen met meerdere kinderen
	g. imiteert tijdens een fantasie-spelletje wat een ander heeft voorgedaan	• imiteert tijdens een fantasiespel wat een ander kind heeft voorgedaan

Versie: juli 2008

Leerlijn Spelontwikkeling CED-groep

Niveau	Doel
A	Merkt zintuiglijke stimulatie op (aanraking, vibratie, smaken, muziek, licht)
	Uit lust- en onlustgevoelens
	Kijkt gericht enkele seconden naar een voorwerp of een gezicht in het midden van zijn blikveld
	Kijkt gericht enkele seconden naar een voorwerp of een gezicht aan de rand van zijn blikveld
	Volgt bewegingen die direct in het gezichtsveld komen
	Volgt bewegingen tot de middellijn
	Volgt een horizontale beweging (van voorwerp of persoon) vanuit het midden van het blikveld
	Accepteert lichamelijke aanraking en bewegingen
	Geeft een glimlach als een vertrouwd gezicht in het blikveld verschijnt
	Reageert op nauw contact met een (vertrouwde) volwassene
	Brengt de handen naar de mond
	Houdt de handen iets geopend
	Houdt een voorwerp vast dat in de handen gegeven wordt
	Brengt de handen in de middellijn bij elkaar
B	Reageert op verschillende prikkels (geluiden) door het hoofd (of de ogen) te draaien
	Draait ogen/hoofd richting een geluid dat vlakbij wordt gemaakt
	Volgt een verticale beweging (van voorwerp of persoon) vanuit het midden van het blikveld
	Volgt een bewegend voorwerp met de ogen van links naar rechts en kijkt het voorwerp na in de richting waarin het verdwijnt
	Merkt in een prikkelarme ruimte meerdere grote kleurige voorwerpen op binnen zijn totale blikveld
	Merkt personen op die door bewegen (zwaaien) aandacht proberen te trekken
	Kijkt naar / speelt met eigen handen
	Wisselt zijn blik van het ene voorwerp naar het andere
	Herhaalt geluiden die hij zelf maakt
	Merkt bij een eentonig geluid een variatie op
	Reageert op verschillen in temperatuur op de huid (water, aanraking)
	Reageert op verschillen in textuur (glad, hard, ruw, zacht)
	Reageert met geluiden, mimiek en/of glimlach op gezichtsuitdrukkingen van volwassenen
	Kijkt naar / speelt met eigen handen
	Onderzoekt een voorwerp met de mond
	Grijpt / reikt vanuit rugligging naar voorwerpen in het midden van zijn blikveld
	Grijpt / reikt naar voorwerpen die net buiten bereik zijn
	Pakt met zijn handen zijn voeten
	Bekijkt een voorwerp voor het in de mond te stoppen
1	<i>Actie- reactie</i>
	Reageert wanneer hij met een speeltje een geluid veroorzaakt
	Reageert wanneer een ander een handeling verricht
	Reageert wanneer een handeling van een ander stopt (mimiek, spierspanning, geluid)

	<i>Materialen ontdekken</i>
	Voelt aan sensopatische materialen (hand door water/zand laten glijden, knijpen in klei)
	<i>Spelen met materialen</i>
	Verkent een speeltje/voorwerp door het uitvoeren van handelingen die niet te maken hebben met de aard van het voorwerp (likken aan een bal)
2	<i>Actie-reactie</i>
	Kijkt/reikt naar een persoon/materiaal/activiteit
	Merkt op dat een voorwerp/speeltje weg is
	<i>Materialen ontdekken</i>
	Onderzoekt met meerdere zintuigen en voorwerp/sensopatische materialen (rondraaien, weggooien)
	Laat zijn afkeer zien voor voorwerpen/materialen (afwenden, huilen)
	<i>Spelen met materialen</i>
	Ontdekt meerdere mogelijkheden van een voorwerp (schudden, schuiven)
	Brengt twee voorwerpen/speeltjes met elkaar in contact (geluid maken door het tegen elkaar aan te slaan)
3	<i>Actie-reactie</i>
	Verwacht een reactie uit de omgeving (blokje weggooien en dit terug verwachten)
	Gaat op zoek (kijken/toenaderen) naar een voorwerp/persoon die zojuist uit zijn gezichtsveld is gehaald
	Imiteert bewust geluiden, eenvoudige gebaren en mimiek
	<i>Materialen ontdekken</i>
	Laat zijn voorkeur op dat moment zien voor voorwerpen/materialen (kijken/reiken naar; voorkeur kan per moment verschillen)
	<i>Spelen met materialen</i>
	Herhaalt een handeling met een voorwerp die het ontdekt heeft (op tafel slaan)
	Onderzoekt en probeert meerdere mogelijkheden van een voorwerp uit (doos op zijn kop, vinger ergens in steken)
	Speelt met meerdere materialen/voorwerpen
4	<i>Actie-reactie</i>
	Vraagt actief om een reactie uit de omgeving (geluiden, gericht kijken)
	Imiteert eenvoudige spelbewegingen (liedje met beweging, klap-eens-in-je-handen)
	<i>Spelen met materialen</i>
	Geeft op eigen initiatief een voorkeur aan voor materialen/voorwerpen (bij vrij spel zelf de bal pakken)
	Stopt voorwerpen ergens in en haalt ze er weer uit (knijpers in en uit een doos)
	Speelt uit zichzelf met grote spelmaterialen (poppenwagen, grote blokken)
	<i>Samenspelen</i>
	Accepteert spelinmenging door een volwassene
	Speelt 'geven en nemen' spelletjes (blokje geven, kind geeft blokje weer terug) met een volwassene
	Speelt een eigen spel naast een andere leerling
5	<i>Actie-reactie</i>
	Imiteert eenvoudige spelhandelingen (tegen bal duwen)

	<i>Spelen met materialen</i>
	Stopt voorwerpen gericht ergens in en uit (dieren in boerderij, vormen in vormenstoof, eenvoudige insteekpuzzels)
	Voert de handelingen uit die bij een speeltje hoort (rijden met auto)
	Speelt met concrete dagelijkse gebruiksvoorwerpen zoals het bedoeld is (pan, telefoon)
	Staat open voor geïntroduceerd nieuw speelgoed/materiaal (kijkt naar, voelt)
	<i>Samenspelen</i>
	Reageert op spelinmenging door een volwassene (meedoen)
	Kijkt naar het spel van een andere leerling
	Laat het speelgoed niet zomaar van zich afpakken
6	<i>Actie-reactie</i>
	Imiteert een reeks spelhandelingen (auto in de garage, rijden, auto uit de garage)
	<i>Spelen met materialen</i>
	Brengt meerdere speeltjes/voorwerpen bij elkaar (toren bouwen, roeren in pan)
	Ontdekt nieuw spelmateriaal zonder dat het geïntroduceerd is
	Accepteert variatie op een spel (zelfde handeling - divers materiaal; bal rolt naar beneden – auto rijdt naar beneden)
	Accepteert variatie in spel (ander materiaal en handeling; pop in bed – auto rijden)
	<i>Samenspelen</i>
	Speelt onder begeleiding met een ander kind met concreet materiaal (de bal naar elkaar rollen, blokjes stapelen)
	Speelt hetzelfde spel als de leerling naast hem
	Aansluitende doelen ZML-leerlijnen
	Spelontwikkeling
	<i>Leren (samen) spelen</i>
	Speelt kiekeboe spelletjes
	Laat zich leiden door uitnodigend spelmateriaal (klossen, voorwerp aan trektouw)
	Houdt zich bij eenvoudig spel aan de regels (wel / niet overlopen)
	Speelt functioneel vanuit ervaringen met speelgoed (dieren in de wei zetten, blokken wegbrengen met een auto)
	Speelt doe-alsof spelletjes (pop voeren, in telefoon brabbelen, rond rennen als politieauto)
	Speelt zoekspelletjes met een volwassene (verstoppertje)
	Speelt even zelfstandig (in de poppenhoek)
	Wacht op zijn beurt tot de leerkracht die aangeeft

Leerlijnen Leren LerenVakgebied: **Leren Leren**Item: **Spelhouding - Werkhouding**

Niveau	Doel
1	kijkt gericht enkele seconden naar een gezicht/ persoon
	kijkt gericht enkele seconden naar een voorwerp
	toont interesse voor voorwerpen
	reikt volhardend naar voorwerpen die net buiten bereik zijn
	toont interesse voor nieuw (spel)materiaal
	imiteert een eenvoudige bekende handeling met een voorwerp die wordt voorgedaan
	kijkt gericht naar/ toont aandacht voor krassen
	kijkt gericht naar/ toont aandacht voor plaatjes in boek
	werkt mee met een spelletje (bijvoorbeeld kiekeboe)
	gaat in op uitnodiging van volwassene tot spelen met onbekend materiaal
	pakt een voorwerp in opdracht van de leerkracht
2	zet een voorwerp terug in opdracht van de leerkracht
	speelt onder individuele begeleiding 5 minuten actief met zelf gekozen speelgoed
	speelt onder individuele begeleiding 5 minuten actief met materiaal wat door de leerkracht is uitgekozen
	speelt zonder begeleiding 5 minuten actief met zelf gekozen materiaal
	werkt onder individuele begeleiding 5 minuten geconcentreerd aan taak/werkje
	heeft 5 minuten aandacht voor muziek met de koptelefoon op
3	imiteert een eenvoudig onbekende handeling met een voorwerp die wordt voorgedaan (doos opschuiven)
	gaat enige tijd door met eigen handeling/ activiteit wanneer de leerkracht afstand neemt
	blijft spelen op de mat
	accepteert (spel)materiaal uitgekozen door leerkracht
	komt na verstoring terug tot spel, middels praktische stimulans van begeleider
	ruimt (spel)materiaal op met hulp
	maakt taak af met stimulans van een leerkracht
	stopt met spelen/ werken na individueel signaal
	speelt zonder begeleiding 5 minuten actief met door de leerkracht uitgekozen materiaal
4	heeft 5 minuten aandacht voor muziek zonder koptelefoon op
	werkt 5 minuten zelfstandig aan een bekende taak/ opdracht
	werkt 5 minuten geconcentreerd
	heeft 5 minuten aandacht voor een visueel ondersteund verhaal
	heeft 5 minuten aandacht voor een verhaal met de koptelefoon op
	speelt onder individuele begeleiding 10 minuten actief met zelf gekozen speelgoed

	speelt onder individuele begeleiding 10 minuten actief met door de leerkracht uitgekozen materiaal
	speelt zonder begeleiding 10 minuten met zelf gekozen materiaal
	werkt onder begeleiding 10 minuten aan een taak/werkje
5	accepteert variatie in materiaal bij een zelfde handeling (voorbeeld kaarsen in een doos, handdoeken in een doos)
	beperkt zich tot de toebedeelde (spel)materialen
	ruimt speelgoed op, als het gezegd wordt
	zet door na een gemaakte fout, na aansporing van de leerkracht
	maakt een korte voorgestructureerde enkelvoudige opdracht/maakt taak af zonder te stoppen
	probeert de taak nog een keer wanneer deze de eerste keer niet lukt
	voert nieuwe werkjes/ taken uit zonder tegensputteren
	raakt niet afgeleid tijdens eigen spel/taak door ander materiaal in de nabijheid
	maakt een eigen keuze uit aangeboden spelmaterialen (keuze uit 4)
	start zonder hulp met werken aan een bekende taak/werkje
	stopt met spelen/ werken na klassikaal signaal
	imiteert een reeks van bekende handelingen die worden voorgedaan (in de doos, deksel op de doos, doos opzij schuiven)
	voert een 'haal ... en ...'- opdracht uit binnen één ruimte
	voert een 'geef mij ... en ... '- opdracht uit (vier keuzemogelijkheden)

Niveau	Doel
1	onderzoekt een voorwerp met de mond
	bekijkt een voorwerp voor het in de mond te stoppen
	gaat op zoek naar voorwerp/ persoon die zojuist uit het gezichtsveld is gehaald
2	onderzoekt en probeert meerdere mogelijkheden van een voorwerp uit (doos op zijn kop; vingers ergens in)
	zoekt naar inhoud van doos
	voert opdracht uit die slechts één actie vereist (bijv. ga zitten)
	voert opdracht uit die één actie en één voorwerp vereist (bijv. gooi de bal)
3	brengt bewust twee voorwerpen met elkaar in contact
	verkent/ onderzoekt met hulp de speelplek
	volgt de betekenis op van een verwijzer na een aanwijzing van de leerkracht
	hanteert een opruimbak
4	voert op verzoek twee verschillende handelingen uit met één voorwerp
	voert onder begeleiding een activiteit uit met een andere leerling
	past de gebruiksmogelijkheden van (spel)materiaal toe, nadat dit is voorgegaan
	wacht enkele minuten op hulp, wanneer de leerkracht heeft aangegeven dat hij/zij zo komt
5	verkent/ onderzoekt uit zichzelf de speelplek
	wijst aan waar begonnen moet worden
	kijkt hoe de leerkracht een enkelvoudige taak aanpakt en neemt deze aanpak over
	maakt taak met een visueel einde

Bijlage 11

Groepsplannen Spelontwikkeling en Leren Leren

Groepsplan 2d 2010-2011	Spelontwikkeling: Spelniveau
Groepsplan 2d 2010-2011	Leren Leren: Spelhouding - Werkhouding
Groepsplan 2d 2010-2011	Leren Leren: Spelaanpak - Werkaanpak

Deze bijlage is liggend en begint op de volgende pagina.

GROEPSPLAN**Schooljaar 2010-2011**

Vakgebied : Spelontwikkeling	
Item : Spelniveau	
Groep : 2 d Leerroute : C Startdatum : september 2010 Evaluatiedatum : evaluatie leerling-bespreking juni 2010	Leerkracht : Mevr. W. Heijstek-Slenter Assistent : Mevr. M. Kunzel en mevr. M. Driessen
Specifieke afspraken m.b.t begeleiding:	
<u>Pedagogisch</u> : algemeen kader <u>Didactisch</u> : algemeen kader	

Leerlingen	Instructieniveau	Doelstellingen
Jan-Pieter	3	- Beweegt afzonderlijke delen van een voorwerp (b.v. aan een wiel draaien, een been van een pop bewegen)
Boris Yvonne Nicole O. Jeppe	4	- Herhaalt een handeling omdat het kind het leuk vindt of om een bepaald effect.
Jorn Nicole T.	5	- Combineert speeltjes/materialen al manipulerend met elkaar (meer op basis van nabijheid dan op eigenschappen)

Werkwijze en organisatie	Bronnen (Methode/materialen)	Toets en toetswijze
Tijdens spelontwikkeling wordt aan deze doelen gewerkt. Spelontwikkeling komt iedere dag terug op het rooster. Op sommige momenten wordt er een materiaal aan de leerling aangeboden waarmee gespeeld moet worden, andere keren kan een leerling (uit een beperkt aanbod) zelf iets kiezen. Op sommige momenten is het kind hierin vrij (vrij spel), op andere momenten wordt het kind heel bewust gestimuleerd tijdens het spel (spelbegeleiding). (zie ook de groepsplannen leren-leren)	Verschillende soorten spelmaterialen.	Tijdens het spel wordt er geobserveerd op welke manier het kind met het materiaal gaat spelen.

Vakgebied : Leren-leren	
Item : Spelhouding - Werkhouding	
Groep : 2 d	Leerkracht : Mevr. W. Heijstek-Slenter
Leerroute : C	Assistent : Mevr. M. Kunzel en mevr. M. Driessen
Startdatum : september 2010	
Evaluatiedatum : evaluatie leerling-bespreking juni 2010	
Specifieke afspraken m.b.t begeleiding:	
<u>Pedagogisch</u> : algemeen kader	
<u>Didactisch</u> : algemeen kader	

Leerlingen	Instructieniveau	Doelstellingen
Yvonne	2	- Heeft 5 minuten aandacht voor muziek met de koptelefoon op
Boris	4	- Werkt 5 minuten geconcentreerd
Jan-Pieter		
Jorn		
Nicole O.		
Nicole T.		
Jeppe		

Werkwijze en organisatie	Bronnen (Methode/materialen)	Toets en toetswijze
Het luisteren van muziek gebeurt tijdens de speelmomenten. Leerlingen kunnen kiezen voor de radio of worden hierbij ingedeeld. Het geconcentreerd werken wordt geoefend tijdens de werkmomenten. Er werken altijd 3 of 4 leerlingen in de klas, samen met 2 begeleiders. De leerlingen doen hierbij zowel nieuwe als bekende werkjes. Bij de bekende werkjes is het de bedoeling dat de kinderen deze steeds meer zonder begeleiding en aansturing gaan uitvoeren. De overige leerlingen zijn buiten de klas met een andere activiteit bezig.	Radio met cd-speler en koptelefoon Computer met muziekfilmpjes Ontwikkelingsmaterialen Sorteerwerkjes Enz.	Tijdens het spelen/werken worden de kinderen begeleidt en geobserveerd. Het doel is behaald wanneer de leerling 4 van de 5 speel/werkmomenten (met leuke muziek/een bekend werkje) 5 minuten geconcentreerd luisteren/werken.

Vakgebied : Leren-leren	
Item : Spelaanpak - Werkaanpak	
Groep : 2 d	Leerkracht : Mevr. W. Heijstek-Slenter
Leerroute : C	Assistent : Mevr. M. Kunzel en mevr. M. Driessen
Startdatum : september 2010	
Evaluatiedatum : evaluatie leerling-bespreking juni 2010	
Specifieke afspraken m.b.t begeleiding:	
<u>Pedagogisch</u> : algemeen kader	
<u>Didactisch</u> : algemeen kader	

Leerlingen	Instructieniveau	Doelstellingen
Jan-Pieter	3	- Hanteert een opruimbak.
Nicole T.	4	- Voert op verzoek twee verschillende handelingen uit met één voorwerp.
Jeppe		
Yvonne	4	- Voert op verzoek twee verschillende handelingen uit met één voorwerp.
Jorn		- Voert onder begeleiding een activiteit uit met een andere leerling.
Nicole O.		
Boris	4	- Wacht enkele minuten op hulp, wanneer de leerkracht heeft aangegeven dat hij/zij zo komt.
	5	- Verkent/onderzoekt uit zichzelf de speelplek

Werkwijze en organisatie	Bronnen (Methode/materialen)	Toets en toetswijze
De opruimbak wordt gebruikt tijdens het afruimen na het eten: alle afwas moet in de afwasbak, alle beleg moet m.b.v. een mandje naar de belegbak. De broodtrommel moet in de broodbak. Uit uitvoeren van handelingen en het uitvoeren van een activiteit met een andere leerling wordt geoefend tijdens het spelen (spelontwikkeling). De begeleiding gaat dan samen met één of twee leerlingen spelen. Er zal gezorgd worden dat de leerlingen een gevarieerd spelaanbod krijgt. Het wachten op hulp kan gedurende de hele dag voorkomen. Tijdens de pauze of een bezoek aan een speeltuin kan de speelplek verkend worden.	Verschillende bakken en een mandje. Diverse spelmaterialen Computer Radio Geen. Speelplaats met spelmaterialen / speeltuin.	De leerlingen worden op de verschillende momenten geobserveerd.

Beschrijving observatielijsten

Observatielijst Liduinaschool

De observatielijst die is opgesteld door de Liduinaschool in Breda bestaat uit diverse items die de invuller bij de leerling moet observeren. De items die aan bod komen zijn: Spelmotivatie, contactname, emotionaliteit, spelkeuze, spelduur en spelkwaliteit. Bij elk item staan er een aantal vragen opgesteld die met ja of nee beantwoord moeten worden.

Ook kan er na elk item aanvullende informatie opgeschreven worden. Daarnaast worden ook de spelniveaus benoemd (lichamelijke wereld, hanteerbare wereld, esthetische wereld en illusieve wereld) en kan de invuller aangeven of de leerling de aangegeven voorbeelden van spel laat zien. Bij 'Speelt in de lichamelijke wereld' staan bijvoorbeeld de volgende voorbeelden:

- Speelt met sensopatische materialen
- Spelend manipuleren
- Spelend experimenteren
- Spelend bewegen
- Verkent het materiaal
- Gebruikt het materiaal op een andere manier waarvoor het bedoeld is
- Laat combinatiespel zien

Voor het bepalen van het spelniveau van een leerling zijn deze items echter niet duidelijk genoeg omschreven, er staat niet bij vermeld wat er per item van de leerling precies verwacht wordt.

Om deze lijst in te kunnen vullen moet de invuller de leerling verschillende malen hebben zien spelen. Tijdens één speelmoment komen waarschijnlijk niet alle gevraagde onderdelen tot uiting.

S.O.S. (Spel Ontwikkeling Schaal)

De Spel Ontwikkeling Schaal is ontwikkeld door dr. J. Hellendoorn aan de Rijksuniversiteit van Leiden en bestaat uit een vragenlijst van in totaal 26 vragen.

De invuller begint bij het invullen met de eerste vraag en beantwoordt deze met 'ja' of 'nee'. Bij beide antwoorden wordt de invuller doorverwezen; óf naar een volgende vraag, óf naar een toegekende score. In dat geval is het invullen klaar en kan er in de bijlage opgezocht worden wat deze toegekende score inhoudt. De scores zijn onderverdeeld in verschillende categorieën: manipulatieve categorieën, combinatiehandelen met spelmateriaal, functioneel spel en symbolisch- of verbeeldend spel. Elke categorie heeft weer verschillende niveaus. De onderverdeling in de niveaus is terug te vinden in bijlage 13. Bij elke score staat een omschrijving van het type spel dat bij de leerling zichtbaar is wanneer het speelt op dit niveau en er worden enkele voorbeelden gegeven. Door het lezen van deze omschrijving weet de invuller of hij de vraag goed geïnterpreteerd heeft en kan zijn antwoord eventueel nog aanpassen. In 2004 heeft de Vakgroep Spelbegeleiding Noord-Nederland een aanvulling voor de S.O.S. ontwikkeld. Hierin worden de diverse categorieën nader gespecificeerd. Per categorie heeft men alle onderdelen van de speelset in voorbeelden uitgeschreven. Zo zijn er uitgewerkte voorbeelden voor het spelen met: een tafel en stoeltjes, twee prentenboekjes, blokken, twee babypoppen met kleren, een kiepauto, twee kleine poppetjes, twee handdoeken, een pluchebeer, een doos met deksel, een trein met open wagons, bouwbekers, een plastic kan, vier plastic drinkbekers en een speelgoedtelefoon. De aanvulling biedt de invuller nog meer handvaten om het spel van de leerling met één van de genoemde materialen te observeren. Aan de hand van de voorbeeldenlijst én de bijlage met de algemene uitleg kan het spelniveau van de leerling nog beter ingeschaald worden. Ook kan men de leerling met verschillende materialen laten spelen en observeren of men steeds op dezelfde score uitkomt. Deze aanvulling is goedgekeurd door dr. Joop Hellendoorn met als kanttekening dat het van belang is om in de praktijk een algemene regel te hebben voor elk van de scores en niet alleen af te gaan op de opsomming, die natuurlijk nooit helemaal volledig kan zijn. Tevens is bij het gebruik van de voorbeeldenlijst het kijken (observeren) naar het spel belangrijker dan de aangegeven voorbeelden, omdat bij spelen altijd onverwachtse dingen kunnen gebeuren.

SOK (Spel Observatieschaal voor Kinderen)

De SOK is afgeleid van de SOAK, wat staat voor Spel Observatielijst voor Autistische Kinderen (van Fessem, de Klerk, Kuiper & Verkooyen, 1987).

Ook deze lijst is ontwikkeld aan de Rijksuniversiteit van Leiden. In 1999 heeft KDC²⁰ 'De Klimop' uit Kampen de lijst aangepast waardoor hij niet alleen geschikt is voor de afname bij autistische kinderen. Tevens heeft men een aantal scoringsrichtlijnen toegevoegd, waardoor de betrouwbaarheid van de ingevulde score vergroot is. De SOK meet de vroege spelontwikkelingsfasen van kinderen of volwassenen met een verstandelijke beperking met een mentale leeftijd van twee jaar of lager. Het spelniveau van het kind wordt ingeschat aan de hand van de spelcategorieën volgens Ungerer & Sigman (1981): manipulatief spel, combinatiespel, functioneel spel en symbolisch spel. Om de SOK af te kunnen nemen dient de invuller de aangegeven materialen klaar te leggen in een grote bak. Het spelmateriaal wordt één voor één aan het kind aangeboden in de aangegeven volgorde. In principe worden er geen interventies gepleegd. De invuller observeert op welke manier het kind met het aangegeven materiaal speelt, per spelcategorie staan de mogelijkheden beschreven. Dit wordt genoteerd op het scoreformulier door het zetten van een kruis in de juiste kolom. Ook kunnen er extra observaties en bijzonderheden genoteerd worden. Aan het einde van de observatie kan bekeken worden in welke categorie het kind het meeste spel laat zien. Over het algemeen kan men zeggen dat de spelfase waarin een kind het meeste spel laat zien, het spelniveau van een kind is.

Lijst voor symbolisch spel

Als aanvulling op de SOK is er een lijst voor symbolisch spel ontwikkeld. Deze lijst wordt afgenomen wanneer er een vermoeden is dat het kind symbolisch kan spelen. De lijst is gebaseerd op de Symbolic Play Test (Lowe & Costello, 1988). Voor het afnemen van deze lijst dien men te beschikken over 22 aangegeven materialen die in verschillende 'situaties' (combinaties) worden aangeboden. In de scoringsrichtlijnen staan verschillende categorieën. Per categorie staan twee mogelijkheden beschreven voor de manier waarop het kind met het materiaal speelt. Bij de ene mogelijkheid staat een '+', bij de andere mogelijkheid staat een '-'. De invuller noteert op het scoreformulier welke van de mogelijkheden het beste past bij het spel dat het kind laat zien. Na afloop worden het aantal '+' tekens op het scoreformulier geteld. In de bijbehorende tabel kan per aantal (score) de bijbehorende ontwikkelingsleeftijd (in maanden) afgelezen worden.

²⁰ Zie Bijlage 1: Afkortingen

Spelobservatielijst (onderdeel van spelstimuleringsmodule)

De spelstimuleringsmodule hebben Mourik, E. & Visser, L. de (2005) opgesteld als afstudeeropdracht voor hun opleiding sociaal pedagogische hulpverlening aan de Haagse Hogeschool²¹. De spelmodule is opgesteld voor kinderen met een tekort op het gebied van spel. Om te bekijken op welk spelniveau een kind speelt hebben zij een spelobservatielijst opgesteld. Deze lijst bestaat uit zeven lijsten die ingevuld kunnen worden en gaat uit van de 6 spelniveaus van Vermeer/Scholten (1955/1985): spelend bewegen, sensopatisch spel, spelend omgaan, fantasie- en rollenspel, succes- en gezelschapsspel. Daarnaast is er een lijst 'speluitvoering'. Elke lijst bestaat uit een aantal items. De items per lijst staan beschreven in bijlage 14. Bij elk item horen een aantal observatiepunten.

De invuller kan bij elk observatiepunt kiezen uit 4 scores (1 t/m 4 of a t/m d). Het is niet noodzakelijk om alle lijsten af te nemen. De invuller kiest de lijst die vermoedelijk past bij het spelniveau van de leerling. Wanneer de leerling erg laag of erg hoog scoort kan het zinvol zijn om tevens een lijst van een lager of hoger niveau af te nemen. Op elke scorelijst bestaat de mogelijkheid om 6 keer te scoren. Dit geeft de invuller de mogelijkheid om op zes verschillende momenten de lijst in te vullen. Zo wordt mogelijke groei van het spelniveau inzichtelijk.

De Speelpoort

De Speelpoort is een observatie- en activiteitenlijst voor kinderen en volwassenen met een ontwikkelingsleeftijd tot ongeveer een/anderhalf jaar. De speelpoort is in 2003 ontwikkeld door medewerkers van twee orthopedische dagcentra van Esdégé-Reigersdaal. Hij is gemaakt omdat er behoefte was aan een methode om jonge en ernstig meervoudig gehandicapte kinderen mogelijkheden te geven minder afhankelijk te zijn van volwassenen en omdat men de ontwikkeling van de kinderen op een bij hun passende manier wilden stimuleren. Bij het ontwikkelen van de Speelpoort is men uitgegaan van de zintuigen van het kind: grote motoriek (bewegen), kleine motoriek en tasten, kijken, luisteren, proeven en ruiken. De kinderen gebruiken hun zintuigen vaak wel, maar ze doen dat niet doelgericht. Door het invullen van de observatielijst kan men bekijken welk zintuig het meest open staat en dus als beste ingang voor spelen en ontwikkelen gebruikt kan worden.

²¹ Bron: <http://hbo-kennisbank.uvt.nl/cgi/hh/show.cgi?fid=35>

De observatielijst begint met een aantal algemene observaties, die bij voorkeur al van te voren ingevuld worden. Hierna komen de zintuigen. Elk zintuig is onderverdeeld in een aantal observatieblokken die overeenkomen met een bepaalde leeftijdsperiode. Elk observatieblok bestaat uit een aantal items die door iedereen die het kind goed kent ingevuld kunnen worden. Met een '+' wordt aangegeven dat het kind dit doet of kan, met een '-' dat het kind het nog niet kan en met een '±' dat het kind het soms of een beetje doet. Met een 'O' kan worden aangegeven dat het kind iets wel gedaan heeft maar nu niet meer doet. Ook is er steeds ruimte open gelaten voor observaties en bijzonderheden. Men raad aan om voor het invullen zeker enige weken uit te trekken en om in verschillende situaties en met verschillende materialen met het kind te spelen en het te observeren. Onder elk blok staan de belangrijkste doelen die het kind in deze periode onder de knie moet krijgen en er staan tevens ideeën voor spelletjes en materialen die gebruikt kunnen worden.

Categorieën binnen de S.O.S.

M: Manipulatieve categorieën

- M-0: Kijken naar, bewegen in de richting van het materiaal
- M-1: Simpel lichamelijk contact
- M-2: Korte actie met één object
- M-3: Deel-geheel exploratie: aanraken van meer delen na elkaar
- M-4: Actie leidt tot beweging
- M-5: Twee objecten vasthouden
- M-6: Twee voorwerpen in toevallig contact met elkaar

C: Combinatie-handelen met spelmateriaal

- C-1: Inwerken van een voorwerp op ander
- C-2: Ordenen
- C-3: Configuratie
- C-4: Combinatie-sequentie

F: Functioneel spel

- F-1: Sensopatische spel-actie
- F-2: Functionele ordening
- F-3: Functionele actie
- F-4: Combinatie van meerdere functionele acties

S: Symbolisch of verbeeldend spel

- S-1: Auto-symbolisch spel
- S-2: Enkelvoudig symbolisch schema
- S-3: Herhalen van enkelvoudige schemata
- S-4: Combinatie van meerdere schemata
- S-5: Zelf opgeroepen symbolische actie
- S-6: Combinatie van zelf opgeroepen symbolische acties

Lijsten en items Spelobservatielijst
(onderdeel van spelstimuleringsmodule)

Lijst:	Items binnen de lijst
1: Spelend bewegen	Interesse
	Omgang met effectenspeelgoed
	Soort effectenspeelgoed
	Aandachtsconcentratie bij effectenspeelgoed
2: Sensopatisch spel	Scheerschuim
	Rijst / macaroni
	Zand
	Water
	Klei / brooddeeg
	Vingerverf
	Papier (proppen / snippers e.d.)
	Aandachtsconcentratie bij sensopatisch spel
3: Spelend omgaan	Imitatie van spelhandelingen
	Functionele spelhandelingen
4: Spelend construeren	Kenmerkende spelactiviteiten bij spelend construeren
5: Fantasie- en rollenspel	Kenmerken van fantasie- en rollenspel
6: Succes- en gezelschapsspel	Interesse
	De spelregels
Speluitvoering	Speelruimte bij buitenactiviteiten
	Aandacht voor het spel
	Spelinhoud
	Uiting van emoties in het spel

Overzicht aanwezige spelmaterialen in groep 2d

Spelniveau	Aanwezige materialen
Spelend bewegen	Rammelaar / rammelspeelgoed (verschillende soorten aanwezig)
	Duikelaar
	Play-activity-center (diverse aanwezig, niet allemaal volledig werkzaam. Zowel groot als klein (met enkele knopjes/geluidjes/lichtjes)
	Muziekdoosjes
	Ballen: zowel stof als plastic, met en zonder geluid
	Blokken: enkele van stof met geluid en diverse van plastic zonder geluid
	Speelgoed met frictieaandrijving
	Mechanisch speelgoed
	Hobbelspeelgoed (wiebelplank)
	Handvatspeelgoed
	Boekje van stof
	Ballenbaan
	Bromtol (diverse varianten)
	Glitterstaafjes
	Verenbuis (van Barry Emons, leverancier aangepaste spelmaterialen)
	Materialen die werken zolang de leerling op een grote knop (schakelaar) drukt: giraffe, konijn, draaiende belletjes, liedje (van Barry Emons)
	Diverse activiteitenplaten van Barry Emons o.a. borstelplaten, muziekinstrumenten, draaiende en bewegende speelgoedjes

Spelend omgaan met materialen	Blokken (zowel kleine als grote houten blokken)
	Bal (bij buitenspelmaterialen)
	Karretjes (bij buitenspelmaterialen)
	Ringtoren (diverse varianten)
	Nestkubus
	Inpakcilinder
	Pop / kleertjes
	Stapel speelgoed
	Postingbox (vormenstoof) (diverse varianten)
	Telefoon (diverse varianten, tevens met knopjes en muziekjes)
	Muziekinstrumenten
	Speelkassa
	Opzetkralen
	Diverse magnetische spelmaterialen
Spelend construeren	Tekenen, knippen, plakken (verf, schaar, plaksel, wasco, viltstiften, waterverf) → werd niet gebruikt tijdens de lessen spelontwikkeling
	Blokken (van hout, zowel groot als klein)
	Zandbakspeelgoed (bij de binnen-zandbak en de buitenzandbak)
	Constructiespeelgoed (Lego Duplo, Nopper)
	Serviesje
	Grote trein
	Kralen rijgen
	Insteek mozaïek
	Beestjes, zowel boerderijdieren (ook van duplo) als dierentuindieren)
	Auto's
	Driewieler (bij buitenspelmaterialen)
	Kruiwagens en karren (bij buitenspelmateriaal)
	Stepjes en skelters (bij buitenspelmaterialen)

	Domino
	Inlegplanken tot 10 stukjes (diverse varianten)
	Poppenspel (fles, kam)
	Snijfruit met plastic mesjes
	Fornuisje met pannetjes
	Lotto
	Puzzels tot 10 stukjes (zowel houten als kartonnen puzzels)
	Prentenboeken en boekjes van speelgoedwinkels
	Wee Wedgits constructiemateriaal
Fantasie - / rollenspel	Lappen / meubels
	Winnie de Poeh huis met bijbehorende poppetjes
Succes- / gezelschapsspel	Memory
	Domino

Sensopatisch materiaal

Lijfelijke ervaring	Spelend omgaan
Water	Water in combinatie met speeltjes: flesje, gieter, bootje, trechter, visje/badeendje, theeservies enz.
Zand (zandbakzand)	Zandbakzand in combinatie met speeltjes: schep (klein/ groot), emmer, zeef, vormpjes, kiepauto enz.
Zand (zacht wit zand)	Zacht wit zand in een lage speelbak met speeltjes: schrapers e.d.
Zand (Deltazand)	Deltazand in combinatie met vormpjes en lepetje
Vingerverf	Verf in combinatie met materialen: verschillende soorten kwasten, aardappelstempels, wasco, enz.

Klei	Klei in combinatie met materialen: mesjes, vormpjes, kleischaar, rollers, enz.
Scheerschuim	
Bakken met o.a. macaroni, rijst, bonen, piepschuim balletjes, schelpen e.d. en seizoen afhankelijke materialen (eikels, kastanjes e.d.)	
Diverse andere tastmaterialen (voeldoeken met diverse soorten stofjes e.d. op genaaid, trilbuis, lotion e.d.)	